

- **M. Teresa Soler i Hernández**
Engolits per la història: història il·lustrada de Sabadell
[Guió: Montserrat Beltran i Roca; concepció i direcció d'art: Lluís Giralt i Llordés; dibuixos: Josep Maria Beroy]
- **Joaquim Pera i Isern**
Pere Lluís Artigues Conesa, Antoni Rigo Jovells,
Castellarnau (Sabadell). *Evolució d'un nucli rural del segle I aC al segle VI dC*
- **Josep Fernández i Trabal**
Jordi Torruella i Llopart, coord.,
Catàleg del fons Duran del Pedregar de Sabadell (1273-1912)
- **Núria de Lucas i Val**
Josep Abad i Sentís,
La vila de Sabadell davant la guerra Patriòtica o dels Segadors, 1598-1659
- **Josep M. Solias i Arís**
Glòria Soler Chic,
Tres exemples d'arqueologia industrial a Sabadell: el vapor de Cal Marçet, el vapor gran del Cotó i la fàbrica de gas Prats i Benessat
- **Daniel Giralt-Miracle**
La Festa Anunciada 1905-1939. Cartells de la Festa Major de Sabadell
- **Andreu Vinyals i Miró**
Francesc Pomés i Martorell,
Cent anys d'escola: Escola Industrial d'Arts i Oficis de Sabadell 1902-2002
- **Montserrat Casals i Couturier**
La Colla de Sabadell: entre el noucentisme i l'avantguarda
- **José Fernández García**
Leandre Escorsell, Pere Redon,
La historia de la aviación catalana a través del Aero Club Barcelona-Sabadell
- **Esteve Deu i Baigual**
Josep M. Benaül Berenguer, Jordi Calvet Puig,
Sabadell Aseguradora SA, 1951-2001: una trajectòria d'arrelament i especialització
- **Martí Marín i Corbera**
Carles Ortiz, Joaquim Clusa, Eduard Fornés,
Sabadell (1966-1978): el barri de Ca n'Oriac i la revista Can Oriach: en memoria de Joan Gómez
- **Muriel Casals i Couturier**
Lluís Barbé,
Literatura i economia: la història d'un amor impossible?
- **Fidel Balaguer i Roca**
Singulars propis. Artistes sabadellencs contemporanis

Engolits per la història: història il·lustrada de Sabadell

[Guió: Montserrat Beltran i Roca; concepció i direcció d'art: Lluís Giralt i Llordés; dibuixos: Josep Maria Beroy],
Sabadell: Museu d'Història de Sabadell, Ajuntament de Sabadell, 2003, 40 p.

El Museu d'Història de Sabadell, ha editat un llibre adreçat a infants a partir dels 10 anys, en forma de "còmic", en què es combinen les vinyetes característiques d'aquest format amb requadres temàtics que recullen documentació relativa a elements d'interès del patrimoni local i de la vida del nostre municipi. El punt d'inici del relat és l'encàrrec que fa la mestra a uns alumnes de la classe d'història d'un Institut de la nostra ciutat, de fer un treball sobre la història de Sabadell —des de la gent que hi visqué per primera vegada, fins avui—. El llibre, així, fa un recorregut per la història de la nostra ciutat i el seu entorn, des de l'assentament dels primers pobladors a les planes fèrtils dels marges del riu Ripoll, fins als nostres dies.

El guió del llibre és obra de Montserrat Beltran, nascuda a Terrassa el 1963, professora de primària, que actualment treballa a l'escola pública, afeccionada al teatre i a l'escriptura destinada a infants i joves, que ha

publicat diverses obres i ha obtingut el Premi Gran Angular de Novel·la amb *"Les joies de la princesa berber"* (1995). Ha dirigit, juntament amb Josep Gòrriz la revista literària *Laberint*. Fa de jurat en diversos premis literaris, i ha participat en el projecte *"Seguint el Fil"* (Ajuntament de Sabadell, Educació), amb la seva obra *"Quina canya, Edu"*, (curs 1999/2000).

Els dibuixos són del barceloní Josep Maria Beroy, professor de l'Escola Joso, a Barcelona, amb una llarga trajectòria com a dibuixant i creatiu, que ha col·laborat, entre d'altres coses, amb projectes de còmic nord-americà com a dibuixant de *super-herois*.

La coordinació editorial ha estat a càrrec de "Locomotiv Publicitat i Màrqueting", empresa ubicada a la nostra ciutat, i de la qual és l'ànima i director en Lluís Giralt i Llardés, nascut a Calaf, però resident a la nostra ciutat de fa molt anys, dibuixant i creatiu de publicitat i col·leccionista de dibuixos originals d'histories ("grafòpata", com ell s'anomena). Aquesta empresa va ser la guanyadora del concurs convocat pel Museu d'Història per a l'esmentada coordinació editorial, indispensable en l'edició d'un llibre d'aquestes característiques.

Es nota que els continguts del llibre han estat treballats sobre la base

d'una rigorosa documentació i amb el suport d'unes fonts bibliogràfiques prou adients.

En tot el projecte ha estat tan important la tasca en equip dels seus creadors, com l'assessorament històric de Mercè Argemí i Relat, Mercè Renom i Pulit i Santi Torras i Tilló.

A partir de la idea original de la guionista, es fa un primer esquema de treball, en què es defineix la història i els seus protagonistes, el "Nil Saba" i l'"Ona Adell", ell un noi "passota" i ella una noia preocupada per fer bé la feina. Un cop definits els personatges principals, s'encarrega al dibuixant que faci diferents propostes o esbossos, el qual interpreta els personatges amb un estil actual, a què està habituat el públic infantil i juvenil, però sense arribar als "manga".

Un cop fets els esbossos passen un càsting o tria per alguns IES de la ciutat, com és el cas de l'IES Agustí Serra i IES Ferran Casablanques, així com també el professorat del Grup de Treball de Tecnologia del Pla de Formació de Zona i d'altres.

Un cop feta la selecció, és necessari organitzar el pla de treball amb el material escrit i documentació aportat d'una banda per la creadora del guió i, de l'altra, pels assessors històrics. "Des del primer moment" - segons ens diu

l'escriptora - "el projecte de crear un còmic adreçat a adolescents i joves sobre la història de Sabadell em va semblar un repte engrescador i innovador. Calia trobar la manera d'explicar història a través del text i de la imatge".

El dibuix original es fa íntegrament d'una forma artesanal (llapis, plomí) encara que no es deixen de banda, en un moment posterior, les possibilitats que donen les tècniques d'ordinador, com és ara, el programa informàtic "Photoshop", per exemple pel tractament del color, en què s'empren tècniques de resolució del color. Hi ha dibuixos d'edificis que s'han tret de la fotografia real, la qual s'ha escanejat i després retocat amb la ploma (el Mercat Central, l'Hotel Suís, etc), els quals interessava que fossin identificats pel lector.

El llibre s'ha estructurat com un viatge en el temps per part d'un dels alumnes de la classe de història, Nil Saba, que és "engolit per la història", i ha de retornar, des de la prehistòria (fa 5.500 anys) fins a la nostra època, superant diverses proves, ajudat, des del present, per la seva companya de classe, Ona Adell, que investiga amb els mitjans que té a l'abast (Museus, Arxiu Històric, Biblioteca) i dóna al seu company -i al lector- les informacions

necessàries per a comprendre el moment històric concret. Paral·lelament aquests dos personatges de ficció viuen la seva “petita història personal”, aprenen, maduren i s'enamoren.

A cada època visitada, el protagonista viu una situació de context històric on es troba amb un personatge rellevant de la nostra història local, o bé amb un protagonista real d'aquell període, i on haurà de superar una prova o bé entendre el fet històric en el qual està participant per poder continuar viatjant. Les el·lipses que serveixen per a fer un salt en el temps, són argumentades, a la il·lustració i el guió, amb un forat en el temps que “engoleix” el personatge. Cada vegada que en Nil surt del forat pel qual ha caigut salta anys en el temps. Això resulta un recurs convincent alhora que útil per canviar d'època i, així, poder condensar necessàriament la història en format de còmic.

El relat històric comença amb l'aparició d'una mena de fantasmes que guiaran els nostres personatges a través del temps històric. Són estudiosos de l'època, com és el cas de Vicenç Renom i Costa, dedicat a la prehistòria, Miquel Carreras, historiador i arxiver municipal; d'altres són membres actius de la societat del seu temps, com ara Fidela Renom, Marià Burguès o Teresa

Claramunt i acaba, en el món actual, amb Andreu Castells i Peig, pintor, impressor i historiador, i fa un breu, però alligador repàs per les diferents èpoques de la nostra ciutat, en què podem trobar, des del passat més remot fins al més recent. Al llibre es fa un passeig per la història, en què s'esmenta la importància dels jaciments prehistòrics i protohistòrics trobats a Can Roqueta (4.000 aC), els assentaments dels laietans, que eren les tribus ibèriques que ocupaven el Vallès, passant pel procés de romanització i la desaparició de la cultura ibèrica i l'aparició dels primers establiments romans, entre els quals, la Salut, Castellarnau i Sant Pau de Riu-sec a Sabadell, i també Can Feu a Sant Quirze del Vallès. Aquests centres agrícoles, dedicats en part a la producció de vi, construeixen forns de cocció per fabricar gerres grosses i àmfores de terrissa per fermentar, emmagatzemar i transportar el producte, d'entre els quals cal destacar el forn de ceràmica Serrat de Can Feu.

També podem trobar en el relat l'explicació de com, en el període de l'emperador August (segle I) es funden al Vallès les *villae*, conjunts residencials situats en una xarxa de camins prop de la Via Augusta. I, per primera vegada, apareix escrit el nom d'*Arragonem*, nom pel qual es coneixerà el terme de

Sabadell durant l'edat mitjana (Arraona). La població, en masos dispersos, treballa les terres de secà i de regadiu arran del riu Ripoll i la riera de Sobarber (actual Riereta).

Es fa esment dels molins fariners, els molins de Jonqueres, de la Garriga o els molins Bessons. L'any 1049 apareix documentat el castell d'Arraona. Les excavacions efectuades al seu emplaçament al turó d'Arraona, a poc més d'un quilòmetre de Sant Nicolau, evidència un petit recinte fortificat amb torre de guaita.

Trobem, així mateix, referència a l'església parroquial de Sant Feliu d'Arraona a l'emplaçament actual de la capella de Sant Nicolau, i l'origen de la vila de Sabadell a l'altra banda del riu que, segons la informació extreta dels quadres temàtics, situa a partir de tres elements: la cruïlla de camins, el mercat i l'església de Sant Salvador (avui Sant Fèlix).

A banda dels jaciments i les troballes, també es cita l'ordre social i el poder feudal, aquest darrer representat pels senyors d'Arraona, els paborbes de Sant Salvador i les famílies dels Cardona, així com també els òrgans de govern: els Consells de la Vila i el Govern de la Vila. Aquest nucli creix i es converteix en vila emmurallada a partir del segle XIV. Hi ha constància escri-

ta de set portals: el de Barcelona i els de Manresa, Terrassa, Granollers, la Palanca, d'en Salvany i d'en Mateu.

Hi són presents les informacions al voltant de fets històrics tan importants a l'època moderna com la pesta i el culte a Sant Roc i a Sant Sebastià (els quals "guareixen" d'aquest mal). També es citen els burgesos, gent de la ciutat protegits per privilegis reials que es van enriquir, com és el cas de la família Duran del Pedregar.

Es fa esment de l'ordre social de l'època, les diferències entre rics i pobres, la revolta dels pagesos del 7 de juny de 1640, dijous de Corpus, conegut com "El Corpus de Sang," fet que derivà en la Guerra dels Segadors.

Un element patrimonial que s'ha recuperat d'aquesta època és el dels forns i l'obrador de ceràmica de l'Escalola, que actualment poden visitar els nois i noies a la via de Massagué, el qual va lligat amb una activitat amb molt de prestigi a Sabadell, com era la fabricació de terrissa.

El relat que es fa al llibre de l'expansió de Sabadell al segle XVIII de la indústria i el comerç amb Amèrica, i els grans canvis al segle XIX, esmenta una de les principals famílies productores de la indústria tèxtil llanera, la família Turull, entre d'altres. I d'aquí a la utilització de l'energia del vapor, amb

"vapors", "xemeneies altes" que donen una fesomia singular a la nostra ciutat, i que avui en dia, moltes de restaurades, formen part del nostre patrimoni. Tot plegat va fer que Sabadell esdevingués un dels primers centres llaners d'Espanya.

Es fa esment, també, de la concessió del títol com a ciutat el 1877, dels immigrants, vinguts d'Aragó, de la Franja de Ponent (molts d'ells morellans) i del País Valencià (molts d'Alcoi), tot això lligat al desenvolupament econòmic de la ciutat, que porta a un nou ordre, i a la necessitat de la fundació de diverses entitats: el Banc de Sabadell es funda el 1881, el Centre d'Esports Sabadell el 1903, el Centre Excursionista del Vallès el 1908, i l'Orfeó de Sabadell el 1904.

Durant el sotrac de la República el 1873, els esdeveniments porten a un moment on la premsa política és molt fèrtil: els catalanistes tenen "Lo Catalanista" i el "Diari de Sabadell"; els republicans, "El Federal" i "El Baluart", els tradicionalistes "La Bandera Carlista". Es funda l'Ateneu Sabadellenc i l'Acadèmia de Belles Arts, i comencen les primeres exposicions artístiques (Josep Espinalt, Joan Vila Cinca...). L'Acadèmia es va fundar el 1880 amb Ramon Quer, Joan Vila Cinca, Antoni Oliver i Buxó, Francesc Pulit i Tiana, i Joan Figueres i Soler.

A l'inici del segle XX es construeixen força edificis emblemàtics per a la ciutat, d'estil modernista: l'Hotel Suís (1902), l'edifici de la Caixa d'Estalvis de Sabadell (1905), l'Escola Industrial d'Arts i Oficis (1907-1910), la Torre de l'Aigua (1918) i el Mercat Central (1930). Cada cop hi ha més infraestructures: als anys vint funciona el segon ferrocarril, "l'Elèctric", provinent de Barcelona.

Però, a causa de la pèrdua de les colònies d'Ultramar hi va haver, als primers anys del segle XX, una greu crisi social i inestabilitat política. Els empresaris van crear la Unió Industrial i els obrers es van agrupar a l'Obrera en defensa dels seus interessos. El 26 de juliol de 1909 es va declarar la vaga general i es va proclamar la República a Sabadell. Un grup va entrar a l'església parroquial de Sant Fèlix i va calar-hi foc.

Després de la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1930) va ser proclamada la Segona República, i el rei Alfons XIII es va haver d'exiliar. Del 1931 al 1936, la nostra ciutat gaudeix d'un període amb una intensa vida intel·lectual i artística, fins l'esclat de la Guerra Civil.

Els anys quaranta són anys de fortunes ràpides i d'especulació; la gent ve a treballar des d'altres regions d'Espanya, però no té lloc on viure, i s'instal·len en coves, com les de Sant Oleguer. Les riuades del 1962 faran estralls, i obliga-

ran a un replantejament urbanístic, per acollir la població immigrant, amb la creació de nous barris suburbials.

També es fa esment dels canvis socials i polítics dels anys 60. La gent està farta de la política dictatorial del general Franco i la seva repressió. Les associacions de veïns plantegen, sovint, conflictes a l'Ajuntament. El 1975, coincidint amb la mort del dictador, a Sabadell hi ha 34 entitats que impulsen una campanya per l'amnistia política. El 1980 es celebren les primeres eleccions al Parlament de Catalunya. La democràcia, la millora de la qualitat de vida, els avenços tecnològics, tot el sofriment d'un poble, és el que fa evolucionar la història. Això és el que aquest relat intenta transmetre als joves d'avui: el Sabadell actual és el resultat de tot un seguit d'esdeveniments.

Ens cal afegir que el ritme del relat és bo, ja que dona al lector informació suficient quant al temps cronològic, evita les dades irrelevantes, presenta els esdeveniments tal com es creu que van succeir i juga amb el temps psicològic, és a dir, expandint-lo o escurçant-lo en determinades accions, per emfasitzar l'interès del tema. Això proporciona un punt de vista per a la reflexió i la curiositat del lector envers la història, que és, en tot cas, la finalitat de l'obra.

En definitiva, és una obra ben documentada, que es fa molt amena i fàcil de llegir, està molt ben il·lustrada i guarda sempre la versemblança dels dibuixos lligats al moment i l'època. Utilitza el llenguatge cinematogràfic, amb l'ordre seqüencial, i s'ha tingut sempre cura del "raccord" a totes les vinyetes.

Finalment, s'ha de dir que el tipus d'enquadernació del llibre és adequat a la manipulació que pot fer el lector al qual va adreçat i que la qualitat de l'edició és excel·lent.

El que resta, ara, és que rebí per part dels ciutadans i ciutadanes de la nostra ciutat l'acollida i el reconeixement que es mereix. Esperem, també, que aquest projecte tingui continuïtat en d'altres iniciatives promogudes per l'Ajuntament, adreçades a nois i noies, dins del projecte "Ciutat Educadora" del qual la nostra ciutat forma part.

M. Teresa Soler i Hernández

Pere Lluís Artigues Conesa, Antoni Rigo Jovells, *Castellarnau (Sabadell). Evolució d'un nucli rural del segle I aC al segle VI dC*, Sabadell: Museu d'Història de Sabadell, 2002, 102 p. (Quaderns d'Arqueologia; 2)

El dia 16 d'octubre es presentava al Museu d'Història de Sabadell el segon volum de la col·lecció Quaderns d'Arqueologia, dedicat aquesta vegada als resultats de les excavacions portades a terme a Castellarnau els anys 1997 i 1998, aprofitant la recent urbanització d'aquest sector de Sabadell.

El primer volum d'aquesta sèrie havia estat dedicat al nucli medieval de Sabadell. Es tracta d'un magnífic treball de síntesi interpretativa elaborat a partir dels resultats que l'arqueologia urbana del centre de Sabadell havien posat al descobert els darrers anys del segle xx. Aquest primer quadern —en realitat un llibre— de la col·lecció, signat pels arqueòlegs sabadellencs Albert Roig i Jordi Roig, va deixar molt clar que es tractava d'una iniciativa editorial ambiciosa: la cura en l'edició i l'afinat treball de maquetació feien intuir que no era una aventura puntual; el fet que sis mesos després vegi la llum un segon llibre confirma, ara sí, que hi ha una clara voluntat institucional de fer les coses ben fetes.

Sabadell és una de les ciutats catalanes on l'activitat arqueològica ha estat més activa en el darrer decenni, i tots sabem que la pràctica de l'arqueologia no és fàcil. La recuperació dels fulls de la història més reculada de Sabadell és una feina incòmoda, poc agraïda i sovint incompresa pel ciutadà, que valora negativament el treball que li comporta trobar carrers tancats, voreres impracticables i esvorancs perillosos. És per això que cal fer encara molta pedagogia, i una de les millors maneres de fer-ne que tenim a l'abast és la difusió dels resultats. És cert que es fan exposicions, s'editen opuscles, es publiquen articles, però clarament ens faltava a Sabadell disposar de publicacions científiques més exhaustives de les intervencions arqueològiques, de publicacions que tinguessin una transcendència més enllà de l'àmbit local, que fossin conegudes en l'àmbit nacional per la recerca històrica. Entre els arqueòlegs corre la dita que una excavació no publicada no existeix i, en conseqüència, ha estat una pèrdua de temps i de diners (ara en diríem de recursos).

Els autors, Pere Lluís Artigues i Antoni Rigo, són de la primera fornada d'arqueòlegs que podem considerar professionals, molt bregats en la seva feina. Pertanyen a un col·lectiu de per-

sones que, malgrat les dificultats pel reconeixement de la seva professió, han lluitat per no perdre el perfil d'investigadors amb què es van formar, tal com mostren en aquest treball, i això els ho hem d'agrair.

El jaciment arqueològic de Castellarnau és ara com ara el jaciment romà de Sabadell més ben conegut i publicat. No és el més ric ni el més espectacular, ni potser el més important, però és un jaciment que ha pogut tancar un cicle. Representa el cas típic de jaciment descobert i conegut per entregues. Com en tants altres casos, en Vicenç Renom, en Rafael Subirana, la gent del Museu d'Història, van contribuir a rescatar-lo de l'oblit; però malgrat la seva presència en la memòria col·lectiva de l'arqueologia sabadellenca, era en realitat un jaciment força desconegut. Ara, un cop excavat amb una certa extensió, podem precisar moltes més coses de la seva època. L'estat de conservació de les restes, molt precari, ens obliga a classificar-lo en la categoria de *jaciment quasi arrasat*: en aquest cas no tenim la riquesa de la Salut, ni l'espectacularitat dels forns de Can Feu, ni la immensitat de les necròpolis de Can Roqueta, sinó que es tracta d'un jaciment en què predominen les estructures en negatiu, de cota zero en avall: pous, forats, forns, retalls,

fonaments, etc. En definitiva, és un jaciment complicat d'excavar i poc agraït quant a troballes, d'aquells que posen a prova la professionalitat d'un arqueòleg. Malgrat tot, Castellarnau és un jaciment històricament important, fa la seva aportació al coneixement de l'època romana al Vallès i és un model d'ocupació del territori i d'explotació de la terra que va tenir una gran transcendència en els segles posteriors.

Voldria començar comentant el títol, *Castellarnau (Sabadell). Evolució d'un nucli rural del segle I aC al VI dC*. Crec que s'ajusta perfectament al que els autors ens expliquen a dins, tot i que trobo a faltar en el títol l'adscripció romana explícita d'aquest nucli rural. Aquest dèficit es resol situant en una forquilla cronològica —menys compromesa— la seva referència temporal. Potser han estat els grafitis ibèrics del moment inicial o l'ocupació final, situada ja dins l'antiguitat tardana, el que ha motivat aquesta decisió. En canvi, celebri i comparteixo amb els autors que s'hagi optat pel terme *nucli rural* a l'hora de definir aquest jaciment, que en altres treballs anteriors era qualificat directament com a vil·la rural romana.

El llibre s'estructura en diferents capítols. N'hi ha dos d'introductoris, breus però suficients, que serveixen per a contextualitzar i explicar la histò-

ria del jaciment. Els segueix el capítol dedicat a la descripció de les restes trobades i la seva evolució en el temps, entre el segle I abans de la nostra era i el segle VI dC. Els capítols següents es dediquen a l'estudi detallat d'objectes i estructures singulars del jaciment: els forns, els contextos ceràmics —de la mà de dos col·laboradors, Raül Balsera i Miquel Caballero. En un capítol a part destaca un interessant i minuciós estudi paleoantropològic de Tona Majó de l'únic esquelet que s'hi ha trobat. Altres estudis com els de marques de terrissaire, objectes metàl·lics, la indústria òssia, antefixes i vidres, constitueixen els altres capítols que es desgranen fins al final.

Vegem tot seguit les fases que s'han identificat a partir de les evidències arqueològiques. La primera ocupació és d'època romana tardorepublicana. Aquest moment, que també podem qualificar d'iberoromà, és l'època més feble pel que fa a vestigis: tan sols dues sitges reblertes del segle I aC. Cal destacar els grafitis ibèrics que hi ha en algunes peces de ceràmica. Aquestes lletres de l'alfabet ibèric són clarament marques de propietat dels usuaris d'aquests vasos, fet que ens connecta de ple amb l'adscripció cultural ibèrica dels primers habitants de Castellarnau. En aquest segle primer abans de la

nostra era, tot i que és una època de forta implantació romana, la llengua ibèrica encara té un ús social i casolà, enfront del llatí, que ja és la llengua oficial. Aquest fenomen de bilingüisme desapareixerà definitivament pocs anys més tard a favor del llatí. Es tracta d'una experiència de fa dos mil anys que ens ha de fer pensar.

Són testimoni de l'Alt Imperi (segles I-III dC) dos pous, una sitja, un forn quadrat, els fonaments de dues habitacions relacionades amb la producció de vi, com prova un petit *lacus* o dipòsit d'*opus signinum* amb forat de decantació. El Baix Imperi mostra encara una certa activitat: tres sitges, forns, restes d'habitacions senzilles i un enterament. Finalment, de la darrera fase d'ocupació, que es pot situar dins la tardoantiguitat (segle VI), hi ha dues sitges i un pou.

Després d'aquesta part descriptiva, marcada per les evidències obtingudes a l'excavació, els autors entren també a fer-ne una interpretació històrica. És aquesta part interpretativa la que suggereix algunes idees i promou la discussió científica dels resultats.

Els treballs ens mostren les restes d'una explotació agrícola: un establiment rural que perdura set segles. És clar que en els set-cents anys de vida aquest establiment va anar evolucio-

nant i adaptant-se als temps; d'aquesta transformació, l'arqueologia en dóna testimoni. Però, com es concreta aquest nucli rural?, quin model segueix?, quina forma adopta en cada època? Són qüestions difícils de resoldre amb les dades arqueològiques obtingudes. Els autors interpreten les restes, en algun moment, com la *pars rustica* o *fructuaria* d'una villa romana, amb una *pars urbana* desconeguda. Uns fragments de marbre i dues antefixes de teulada són les úniques proves per fonamentar l'existència d'una vil·la rural amb *pars urbana*. Són unes proves prou febles que permeten plantejar altres possibilitats.

Sense apuntar-me a la tesi de la vil·la romana (però sense desmentir-la tampoc d'una manera absoluta), voldria aportar una sèrie de reflexions sobre l'abast del terme *villa* en la recerca arqueològica de les darreres dècades. Si ens fixem en la investigació portada a terme darrerament al Maresme —comarca que estava íntimament connectada amb el Vallès, sobretot des del punt de vista econòmic i cultural, i que formava part de la mateixa entitat territorial que coneixem amb el nom de Laietània—, el fenomen de la implantació del model d'explotació agrària del tipus *villa* no sembla que sigui més antic que l'època d'August, a la darrera

del segle i abans de Crist, i la seva aparició està molt relacionada amb l'explotació extensiva de la vinya i el comerç del vi.

Fins aquí, les restes d'un establiment rural, com són les que trobem a Castellarnau, encaixen perfectament amb aquest moment. El problema, segons la meua opinió, el trobaríem en la tipologia constructiva i funcional que ha d'adoptar la *villa* per ser reconeguda com a tal, i també en la valoració de la seva ocupació espacial dins el territori.

Crec que no podem desestimar altres formes d'explotació i d'ocupació territorial diferents de les *villae*, que ara sabem que també n'hi havia i l'arqueologia ens està mostrant. Els estudis fets al Maresme en els darrers 20 anys, sobretot els de Marta Prevosti, serveixen per a aclarir com era una *villa*, quina era la seva entitat constructiva, de quines parts constava (part rústica i part de residència). Aquesta autora introduirà a la tipologia uns altres tipus de jaciment de categoria i funcionalitat diferents, uns establiments rurals de categoria inferior a la *villa*, com també altres elements aïllats: necròpolis, forns, dipòsits, canals, granges, cases de mossos, etc., no necessàriament indicatius de l'existència d'una *villa* al seu entorn immediat. Les propietats rurals,

els *fundus* de l'època romana, podien estar relacionades amb l'existència d'una d'aquestes *villae*, o bé adoptar el model d'establiments rurals més modestos. El material obtingut a Castellarnau no aporta, ara per ara, dades de prou entitat constructiva per suposar que hi hagué una *villa*; ens falta clarament la part residencial i que la part industrial tingui una entitat més gran. Per posar un exemple comparatiu proper, diríem que el jaciment situat a la Salut presenta els cànons clàssics que hem d'esperar d'una *villa*: forns d'àmfores, grans magatzems de *dolis* per a l'emmagatzematge del vi, paviments de mosaic a la part residencial, etc. Aquests elements hi falten, a Castellarnau. Les restes habitacionals trobades, els pous, la tipologia dels forns, la petita zona d'emmagatzematge, la cisterna, tot plegat fa pensar en un tipus d'establiment rural modest, que combina l'activitat productiva i habitacional en un espai molt més reduït que el d'una *villa*. Aquests centres productius rebien a l'antiguitat el nom de *tugurium*. És el lloc on viuen els pagesos, els petits propietaris rurals, o bé els treballadors del *fundus* que estan al servei d'un propietari absentista que viu normalment a la ciutat. Amb aquest plantejament s'entén més el fet que al costat de l'explotació agrària sigui més fàcil trobar la

població que la treballa i en viu directament.

El model basat en una explotació extensiva de la terra, a partir del monocultiu de la vinya, serà el més corrent en aquestes contrades des del final de segle i abans de Crist, però viu una transformació important a partir de finals del segle i la crisi en l'exportació de vi, per una pèrdua dels mercats tradicionals, representa la fi d'aquesta fase expansiva de creixement, que havia estat el veritable motor econòmic d'aquest territori des de feia més de cent anys. Les mateixes ciutats romanes properes, com ara Baetulo (Badalona) i Iluro (Mataró), inicien en aquest moment una davallada gradual que ja no tindrà aturador. De resultes d'aquesta crisi, les explotacions agràries s'han d'adaptar a la nova situació: la seva producció es diversifica (cereals, horta, ramaderia, petites indústries artesanals) i tendeixen a una economia més autàrquica i no tan especialitzada com havia estat anteriorment. Hem de suposar que aquestes condicions perduraran fins a l'antiguitat tardana, com creiem que va passar a Castellarnau i a tants altres establiments fins a l'edat mitjana.

Per cert, s'hi troba a faltar un estudi de les restes de fauna per disposar de tota la informació necessària per a

analitzar millor aquesta nova etapa de la producció agrària.

Una de les conclusions de l'estudi ja indica que l'ocupació del territori en l'època antiga té una organització complexa i segurament canviant amb els segles, encara que l'arqueologia ens mostri una continuïtat en l'ocupació. A Castellarnau no hi tenim només un jaciment, sinó diferents jaciments que es van succeint al llarg de 700 anys. Com dèiem abans, Castellarnau apareix com un espai agrari multifuncional, semblant als que s'han trobat recentment al Maresme: Hort dels Vidals, Torrent les Piques, Parc Central, el Bosquet, Ses Alzines, Mas Carbotí, la Feliua, etc. Són construccions senzilles (moltes vegades en queden tan sols les restes) que combinen espai d'habitació amb espais de treball. Són jaciments normalment mal coneguts per la precarietat de les seves restes constructives; fins i tot en alguns casos s'han de relacionar amb l'organització dels treballs agrícoles estacionals, en els quals preval l'economia de moviments i l'estalvi de recursos, tal com indiquen alguns autors clàssics (els agrònoms) en els seus treballs sobre agricultura.

Per les restes de cultura material, els objectes de la vida quotidiana recuperats a les excavacions, sabem que els pobladors de Castellarnau estaven en

contacte amb tots els circuits comercials del Mediterrani romà, com indiquen els orígens de les ceràmiques i les àmfores trobades: itàlic, gal, sud-hispànic, africà, oriental... És a dir, tenien accés als mercats de productes forans i, en conseqüència, devien disposar alhora d'uns excedents propis que els generaven les rendes suficients per accedir a la compra dels béns de consum que no produïen directament. Aquests contactes comercials que funcionen en doble direcció: sortida d'excedents i compra de productes d'importació, van ser possibles també per l'existència d'unes vies de comunicació prou contrastades per l'arqueologia. La via Augusta, que passava pel corredor del Vallès, va ser decisiva per articular el poblament i alhora ser un motor dinamitzador de les economies dels nuclis rurals com el de Castellarnau. Els autors de l'estudi s'encarreguen de destacar el pas de la via prop del jaciment. Un cop situats en aquest punt, voldria comentar l'oblit d'una altra via de comunicació que sovint queda eclipsada en els estudis de romanització del Vallès. Em refereixo a la via nord-sud pel corredor del Ripoll-Besòs (Cerdanyola-Montcada-Badalona). Aquest camí antic no té un nom conegut, però, malgrat tot, devia haver estat molt important, ja que comunicava el

Vallès amb la costa directament i feia molt més fàcil l'intercanvi de productes destinats al comerç marítim com són les àmfores carregades amb vi, veritable motor econòmic d'aquest territori vallesà durant més d'un segle.

Ara que Sabadell ha esgotat pràcticament el sòl urbanitzable i, en conseqüència, també el sòl potencialment arqueològic, Castellarnau ha estat potser la darrera gran intervenció urbanística de la història de la ciutat, amb la qual s'han transformat els darrers terrenys agrícoles en zona urbana. Per tant, serà difícil trobar en un futur gaires jaciments nous. Ara és l'hora, doncs, de treballar amb els que tenim documentats i fins i tot excavats: Can Roqueta, la Salut, Sant Pau... Es tracta d'uns treballs necessaris i importants i fem vots perquè aviat vegin la llum en aquests Quaderns d'Arqueologia.

Joaquim Pera i Isern

Universitat Autònoma de Barcelona

Jordi Torruella i Llopart, coord.,
*Catàleg del fons Duran del Pedregar de
Sabadell (1273-1912)*,
Sabadell: Arxiu Històric de Sabadell,
2003, 195 p. (Eines de l'Arxiu; 3).

La recent publicació del *Catàleg del fons Duran del Pedregar (1273-1912)*, a càrrec de l'Arxiu Històric de Sabadell és una nova mostra de l'atenció creixent que la documentació familiar té entre historiadors i arxivers. Resten lluny els temps en què el patrimoni documental es referia gairebé exclusivament als arxius públics. En el tombant actual de la ciència històrica, hi ha diversos corrents que han descobert els arxius privats com a font d'informació i recerca complementària dels fons oficials produïts per l'administració. Dins de l'ampli ventall dels arxius privats, els fons familiars i patrimonials han fruit d'una notable consideració, sempre que es tractés d'arxius dels grans llinatges nobiliaris. Aquest fet s'explica per la importància del propi llinatge i pel fet que els llegats documentals de les famílies de l'alta noblesa contenen nombrosa documentació d'origen i d'interès públic. Tot i així, els arxius nobiliaris no eren considerats sinó com a subministradors de materials per redactar històries genealògiques i familiars, moltes de les quals petulants

i anacròniques, centrades totes en els fets heroics dels grans personatges de les respectives nissagues. Ara, en canvi, molt pocs historiadors s'apropen a aquests arxius per fer història nobiliària estricta. Els nombrosos arxius de la noblesa s'utilitzen molt més per fer història social i local, a partir dels nombrosos documents acumulats per les famílies nobles com a resultat de la gestió dels seus patrimonis i que tenen un interès que ultrapassa la mera història familiar.

La novetat dels darrers anys és l'ampliació de l'interès pels arxius produïts per famílies de rang i estament menor i d'àmbit local o comarcal, que de fet són la majoria. En el moment present, en què la ciència històrica ha trencat definitivament amarres i ha deixat de ser una ciència positiva lligada a paradigmes molt estrets, s'estudien les comunitats locals, les famílies, els llocs de sociabilitat i els centres de treball, per tal de copsar la vida de la gent corrent. L'historiador anglès Edward Palmer Thompson va afirmar que aquesta nova història social pretenia "salvar el calceter pobre i l'artesà antiquat de la desmesurada arrogància de la posteritat". Tot això ha conduït a una renovació molt positiva dels estudis de base local, els que van ser objecte de la ironia de Pierre Vilar quan

els va definir com a "meteorologia de jardí": s'estudia allò que succeeix al nostre pati, però s'ignora el mateix fenomen que també va transcórrer a la casa del costat. Actualment, gràcies a l'anomenada microhistòria, els historiadors s'esforcen a reconstruir les genealogies de famílies anònimes, les seves condicions de vida i de treball, les estratègies de lluita i resistència enfront dels diversos poders, el seu nivell cultural i la mentalitat. La història s'ha omplert, per tant, de vida i s'ha tornat més humana. Als historiadors actuals els crida molt més l'atenció, la mediocritat, per dir-ho d'alguna manera, de la vida ordinària que no pas els grans esdeveniments i les efemèrides que, des d'un punt de vista local, poden perdre fins i tot el seu sentit.

Per fer una història més propera ens calen els documents escrits pels protagonistes, molts dels quals es troben precisament als arxius familiars: dietaris, agendes, lligalls de correspondència, notes, memorials, peticions i relats de tota mena, en els quals els homes i les dones, els infants, els joves i els ancians han plasmat, de forma directa i en primera persona, part dels seus problemes i anhels. És evident que aquestes fonts documentals no poden suplir la documentació oficial, però transmeten espontaneïtat i frescor,

permeten interpretar la simple dada estadística o econòmica i ens transmeten fragments de vida en el si d'un laberint de silencis. D'aquí que els arxius familiars són aplecs documentals insubstituïbles i la seva pèrdua és irreparable. Per aquest motiu s'ha de celebrar l'interès de l'Arxiu Històric de Sabadell de preservar aquesta classe de fons, de recuperar-los, de classificar-los i, com és el cas que ens ocupa, de publicar-ne el catàleg.

La trajectòria de la família Duran —que el lector trobarà ben resumida en la introducció del catàleg— conté l'ascens i el procés de consolidació econòmica, social i política d'una família sabadellenca benestant de l'Antic Règim, la història de la qual arriba a fondre's amb la mateixa història local. Com tantes altres famílies de l'elit dirigent, els Duran del Pedregar van exercir una gran influència sobre el municipi, i l'arxiu que van produir reflecteix, precisament, aquest component de riquesa i poder. La documentació conservada, emperò, permet endinsar-nos en diversos aspectes de la història de Sabadell, entre els quals voldria remarcar les dades que ofereix sobre els processos de parcel·lació i urbanització i sobre el mercat de les rendes immobiliàries.

El *Catàleg del fons Duran del Pedregar de Sabadell (1273-1912)* és el resultat

d'un treball tècnic fet amb gran precisió i cura per un equip d'arxivers integrat per Jordi Torruella, Miquel Torras, Susanna Carrillo i Antonio Onetti. El tractament arxivístic del fons és impecable i, d'acord amb la tendència actual, s'ha optat per l'aprofundiment de la descripció —seguint l'estàndard internacional ISAD(G)— i el respecte de l'organització preexistent, realitzada al final del segle XVIII ni més ni menys que pels prohoms locals Antoni Duran i Costa i Antoni Bosch i Cardellach. Aquest treball és una proposta de tractament arxivístic de fons patrimonials, ben argumentada i raonada, que els arxivers de Sabadell presenten a la resta de professionals en un tema de la nostra tasca diària —el tractament de fons privats—, que encara no està prou desenvolupat pels arxivers, molts dels quals viuen absorbits per les urgències dels arxius de l'administració.

La cessió del fons per part de la família Feliubadaló a la ciutat de Sabadell és un gest d'elevat valor cívic que pot servir de guia a altres persones que conserven documents familiars. Si, superant el primer i molt legítim impuls de desar els papers a casa, els propietaris d'arxius familiars els dipositen en una institució pública, en trauran un doble benefici: d'una banda, n'asseguraran la conservació en les

millors condicions i, paradoxalment, faran els arxius més seus, atès que quan rebin el catàleg —molt semblant al que avui es presenta— podran conèixer la seva pròpia història familiar.

Josep Fernández i Trabal

Arxiu Nacional de Catalunya

Josep Abad i Sentís,
*La vila de Sabadell davant la guerra
Patriòtica o dels Segadors, 1598-1659,*
Sabadell, Arxiu Històric de Sabadell,
2003 (Quondam; 2)

La Guerra dels Segadors (1640-1652) és un dels episodis de la història de Catalunya que més estudis ha generat, començant per les narracions dels mateixos coetanis, fins al punt d'haver esdevingut un referent bàsic de la historiografia catalana. Molts són els treballs contemporanis que s'han ocupat de la Guerra dels Segadors o Guerra de Separació, però encara avui manquen estudis de caràcter local o comarcal que vagin més enllà del model barceloní. Si bé és cert que la capital del Principat exercia una forta influència sobre la resta del territori català, no es pot explicar un esdeveniment de la complexitat de la Guerra dels Segadors sense tenir en compte els casos i les particularitats locals, casos que sovint difereixen del de Barcelona i que demostren que cal qüestionar-se aspectes tradicionalment assumits.

El llibre de Josep Abad i Sentís, *La vila de Sabadell davant la guerra Patriòtica o dels Segadors (1598-1659)*, ve a incrementar el reduït nombre d'estudis locals i comarcals sobre la Guerra dels Segadors. L'obra, publicada per l'Arxiu

Històric de Sabadell, és fruit del treball d'investigació dirigit pel doctor Antoni Simon i Tarrés, i llegit el setembre del 2002 a la Universitat Autònoma de Barcelona. La finalitat de l'autor, a part d'oferir una acurada visió sobre la situació de la vila de Sabadell durant el conflicte, és aportar noves dades útils per al coneixement general que suposa la Guerra dels Segadors. El treball que ens ocupa representa, doncs, una ambiciosa investigació sobre la vila de Sabadell durant un moment històric del qual no existien estudis. S'han utilitzat fonts fins ara poc treballades, principalment els llibres d'ordinacions i els llibres de clavariat per a l'estudi dels allotjaments de l'exèrcit a la vila. Disortadament, en el cas de Sabadell només es disposa dels llibres de clavariat a partir de 1622. A la vegada, s'han consultat els processos de cort per a l'anàlisi dels conflictes socials que aquests allotjaments provocaren a Sabadell.

El llibre es compon de tres capítols, a més d'una àmplia secció dedicada a les conclusions finals, l'annex i un apartat ben útil en el qual se citen les fonts i la bibliografia consultada. La presentació és a càrrec del professor Simon i Tarrés i l'edició es completa amb gràfics i reproduccions d'alguns dels documents d'època consultats. El primer

capítol és, de fet, una llarga introducció on l'autor exposa els seus objectius i fixa el període analitzat (entre la celebració de les Corts de Felip III a Barcelona –1599– i la signatura del Tractat dels Pirineus entre les monarquies hispànica i francesa –1659–). A més, aquí s'explica el perquè d'anomenar *Guerra Patriòtica* la Guerra dels Segadors, a la vegada que es presenta un acurat estat de la qüestió sobre els estudis d'història local que s'han ocupat d'aquest esdeveniment. En el capítol segon s'estudia la situació a la vila de Sabadell durant els anys previs al conflicte. En concret, l'autor retrocedeix fins a l'any 1598 i analitza com any rere any, fins a l'entrada de la Monarquia Hispànica en la Guerra dels Trenta Anys (1635), Sabadell ha de suportar els allotjaments de les tropes, els bagatges i altres càrregues militars, a més de l'impost del quint. Tals gravàmens deixaran la població i la hisenda local en una situació de penúria econòmica i endeutament crònic. Finalment, el tercer capítol s'ocupa del període 1635-1659, des de l'inici de la guerra franco-hispànica, passant per la revolta popular de 1640, i fins a la tornada de Catalunya sota el govern de la Monarquia Hispànica. Aquí l'autor s'interessa per les contribucions de Sabadell a la guerra, i demostra com la vila continuà patint

els allotjaments, els bagatges i les llesves tant per part, primer, de l'exèrcit hispànic com, des de 1641, per les tropes franceses. L'actitud del govern municipal de Sabadell fou en tot moment de lluita contra els allotjaments i altres impostos, tot emparant-se en aspectes jurídics o bé al·legant les càrregues econòmiques que ja havia d'assumir.

Pel que respecta a l'actuació de les autoritats sabadellenques, la investigació d'Abad i Sentís ens descobreix un aspecte summament avançat pel seu temps: per tal d'alleugerir l'impacte dels allotjaments sobre la població, es procura que les tropes no s'allotgin a les cases particulars, sinó a l'hostal, i les despeses originades es reparteixen entre els habitants de la vila segons les rendes de cadascú. En el cas de les famílies més pobres, és la universitat qui se'n fa càrrec. Tal com destaca l'autor, estem davant d'un sistema contributiu de caràcter progressiu ben poc comú durant l'època moderna, tot i que aquesta política "social" no va poder evitar el creixent descontent de la població contra les tropes i el govern municipal. Un altre aspecte a destacar en aquest estudi és que demostra que no es pot aplicar arreu del territori català la tradicional cronologia dels allotjaments. Aquest model clàssic

estableix l'inici dels allotjaments a Catalunya a partir de les inacabades Corts de 1626, i data l'increment d'aquests a partir de 1635. El cas de Sabadell demostra, segons Abad i Sentís, com aquesta i altres viles patiren els allotjaments continuats des dels primers anys del segle XVII, la qual cosa, junt amb les altres càrregues militars, havia sumit aquestes viles en la penúria econòmica i el retrocés demogràfic. No sorprèn, doncs, la ràpida i voluntària mobilització, tant de les autoritats com de la població, contra els terços hispànics durant l'estiu de 1640.

La vila de Sabadell davant la guerra Patriòtica o dels Segadors (1598-1659), és un treball d'història local, però no és localista. Tant pel plantejament com per les fonts que utilitza, la investigació ofereix noves dades que contribueixen a millorar el coneixement general sobre la Guerra dels Segadors. Pel que respecta a l'estructura i redactat del llibre, hem d'agrair a Abad i Sentís les aclaridores introduccions que situen l'anàlisi dels fets locals dins el context històric general. La lectura d'aquesta obra no suposaria cap problema per a un lector que desconegués els fets esdevenuts a Catalunya durant el 1640. Segurament, aquest suposat lector s'adonaria que l'experiència francesa no alliberà el Principat dels allotja-

ments de tropes foranes ni suposà cap millora en el respecte envers la seva idiosincràsia política.

Núria de Lucas i Val

Universitat Autònoma de Barcelona

Glòria Soler Chic,

Tres exemples d'arqueologia industrial a Sabadell: el vapor de Cal Marçet, el vapor gran del Cotó i la fàbrica de gas Prats i Benessat,

Sabadell: Museu d'Història de Sabadell, 74 p. (Quaderns d'Arqueologia; 3)

LA COL·LECCIÓ

Cal felicitar el Museu d'Història de Sabadell (MHS) per la col·lecció Quaderns d'Arqueologia, que amb aquesta publicació arriba al número 3, una xifra que comença a ser difícil d'assolir per a moltes publicacions científiques catalanes que veuen la llum des de la iniciativa local.

Es tracta d'una sortida neta, molt digna, d'un alt nivell i, sobretot, útil per al coneixement de molts treballs que d'una altra manera descansarien en pau als arxius del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya.

Es tracta d'una iniciativa que ha assolit un gran nivell i que esperem que es pugui mantenir en el futur.

ESTRUCTURA I MÈTODE EN ARQUEOLOGIA INDUSTRIAL

La primera reflexió a fer és que l'arqueologia industrial és una matèria d'estudi encara en formació al nostre país.

La primera mostra d'aquest estat de desenvolupament embrionari és

que, des del meu punt de vista, encara no tenim contestada la que podríem qualificar com a pregunta origen de qualsevol disciplina: "Què fa l'arqueologia industrial i com ho fa?". És a dir, el subjecte i el mètode de treball.

Els mots "arqueologia industrial" han estat potser la millor targeta de presentació que podia tenir aquesta disciplina. Han representat, es pot dir, els dos ingredients d'un còctel en què el resultat de l'addició de dues parts no ha estat la suma sinó la multiplicació. Es combinen dues paraules que els tòpics habituals que regeixen la nostra societat han considerat, de sempre, contraposades: d'una banda, l'arqueologia —els vells monuments, els paratges verges i exòtics, el desinteressat humanisme— i, de l'altra, la indústria —la contínua innovació, la degradació de l'entorn, l'especulació—. No és estrany que tan sols el nom ja hagi generat un cert impacte entre gran quantitat de gent, la qual nota una certa contradicció perversa i un suggeriment de novetat en la quotidianitat. Arran de l'arqueologia industrial, moltes persones s'han adonat que les restes d'un passat proper, i tal vegada millor, són entre nosaltres.

El lloc que va ocupar la Gran Bretanya en la industrialització va ser, és clar, fonamental, i les restes d'aquest

procés constitueixen en aquests moments una de les fites importants en la seva pròpia consciència col·lectiva. Per tant, és normal que l'arqueologia industrial naixés allà.

A la dècada dels 60, a Londres, hom volia enderrocar una antiga estació de ferrocarril: l'Euston Station, amb un pòrtic dòric molt conegut. El moviment de protesta que aquest fet va despertar entre els tècnics, els interessats i el públic en general va marcar el naixement d'una àrea d'estudis específics que comença a consolidar-se arreu d'Europa i a implantar-se al nostre país.

Es pot considerar que arran d'aquell fet s'iniciava el desenvolupament de l'arqueologia industrial. El nom, però, ja venia d'abans de 1950, i sembla que va ser inventat pel professor de llatí de la Universitat de Birmingham, Donald Dudley. Cal dir, també, que la protecció del patrimoni industrial ja s'havia abordat amb anterioritat en altres llocs, especialment als països del nord d'Europa. Sense anar més lluny, podem citar la fundació del museu Skansen, a Estocolm, el 1881; la fundació del Deutsche Museum, a Munic, el 1906, o bé el museu d'Eskilstuna, a Suècia, creat entre 1903 i 1906.

A la Gran Bretanya, a partir d'aquelles dates, es va iniciar un intens movi-

ment popular a favor del salvament del patrimoni industrial del país. D'aquesta manera es va anar formant gairebé espontàniament un *corpus* de monuments susceptibles de ser estudiats. Aviat, la disciplina va comptar amb una secció universitària a la Universitat de Bath. Una altra fita fonamental en el desenvolupament de l'arqueologia industrial va ser l'obertura de l'ecomuseu d'Ironbridge, visitat per centenars de milers de persones de tot el món. En aquesta zona es poden visitar els alts forns de Coalbrookdale i el primer pont de ferro del món, que podem dir que és una de les fites inicials de la Revolució Industrial (com a tal, està declarat Patrimoni de la Humanitat). Aquests fets els acompanya l'edició de la revista *Industrial Archeology*.

A partir d'aleshores es va passar a la confecció d'un catàleg de monuments industrials, en paral·lel amb un augment de l'interès dels estudiosos. Finalment, a partir de 1976, els elements fonamentals consisteixen en l'edició de la *Industrial Archeology Review*, així com en un augment exponencial de les iniciatives locals i privades en el camp de l'arqueologia industrial; al mateix temps, els monuments industrials s'incorporen definitivament al catàleg general de béns patrimonials britànics.

El que és evident és que aquest no ha estat el camí que ha seguit la disciplina a casa nostra. Hi ha tingut una introducció tardana i una vida relativament letàrgica, reduïda a uns escassos bastions institucionals i conreada per pocs investigadors. Si aquest és el cas de Catalunya, a la resta d'Espanya els passos han estat encara més puntuals i sense gaire continuïtat.

Ens trobem, per tant, davant una situació de precarietat institucional, que només se salva pel voluntarisme i la militància de les persones interessades en la matèria des dels diferents àmbits en què es desenvolupa, que, en definitiva, no ajuden a una consolidació a mig termini d'aquesta àrea del saber.

Hem de tenir present un fet molt important. Si seguim la classificació de Pinard, dividirem el món en tres grans divisions: "antics països industrials", "països de colonització antiga" i "nous països industrials". Catalunya es trobaria dins la primera divisió, a pesar del nivell de dependència tecnològica de la seva industrialització, ja que cronològicament és antiga i presenta trets comuns amb el nucli central de la industrialització, cosa que no passa amb la resta de la Península, llevat del País Basc.

La indústria, per tant, es constitueix en un dels elements que més cla-

rament ens ajuden a conformar la nostra idea de país. Quan ens preguntem per les icones de la cultura catalana i el seu patrimoni, veurem el romànic pirinenc; si som més noucentistes, tal vegada la masia amb la torre de defensa al costat. Rarament es pensa en la indústria, però sense el fet industrial diferenciat de la resta de la Península molt probablement no existiria la situació política, econòmica i social que coneixem avui a casa nostra. Per tant, estem parlant d'un dels pilars autèntics de la nostra cultura i la nostra realitat.

L'arqueologia industrial, com a espai de trobada de científics, afeccionats, difusors, museòlegs i un llarg etcètera, pot estar destinada a formar part del necessari nexce d'unió entre la cultura tècnica i la cultura humanística; però, molt més important: amb el retrobament amb una idea de país que arrela en la modernitat. Ara bé, si no som capaços de generar les condicions perquè aquest pont no s'enfonsi, continuarem a la mercè de les innovacions socials i científiques que ens continuaran arribant de fora del nostre país.

La definició del camp de treball de l'arqueologia industrial (AI) és, encara avui dia, problemàtica. L'enunciada per Hudson (1963), ja clàssica avui dia, diu que aquesta disciplina es dedica al descobriment, la catalogació i l'estudi de

les restes físiques, les comunicacions i el passat industrial.

Dins d'aquesta línia també és possible trobar definicions com la de Buchanan (1974), pel qual l'arqueologia industrial és la disciplina que investiga, analitza, registra i preserva les restes industrials del passat. Aquest autor es decanta pel mot *arqueologia* atès que l'estudi d'aquesta matèria necessita, obligatòriament, el treball de camp i, de vegades, les tècniques d'excavació. Per Buchanan, la recerca en AI significa una investigació sistemàtica que comportarà una anàlisi posterior, i l'anàlisi significa documentar, datar i reconstruir les funcions del document industrial. Per ell, la catalogació dels monuments també s'exigeix a l'AI, que té l'obligació de comunicar les troballes als serveis corresponents. Per últim hi ha l'obligació de preservar els monuments industrials davant el perill de destrucció.

De tota manera, hi ha diferents tendències a l'hora d'aplicar les definicions i classificacions als estudis i treballs científics específics. Aquestes tendències generalment oscil·len entre considerar-la una font accessòria de la història contemporània, veure-la com una part fonamental pel coneixement de la història des de la Revolució Industrial, passant per considerar-la una antropologia històrica de la societat

industrial o la part de tecnologia en els estudis d'història econòmica.

Existeix, és evident, una certa confusió de termes, en l'estat actual de desenvolupament de l'AI, entre el que es podria definir com l'arqueologia del desenvolupament de la indústria i el que podríem anomenar arqueologia de l'edat contemporània.

La historiografia ens parla per si mateixa, per defensar unes postures o unes altres. Així, Hudson, com també Buchanan, no creu que es puguin posar límits cronològics a l'AI, encara que a la pràctica tan sols estudiïn les restes a partir de la Revolució Industrial.

Una nova visió, però, s'està obrint pas des de les files dels arqueòlegs, pels quals l'arqueologia industrial és una especialitat temporal de l'arqueologia (igual que la romana o la medieval). En aquest cas, estudiaria la indústria contemporània, ja que seria la causant de la generació d'un nou paisatge i de noves relacions entre els éssers humans. En aquest cas, el nom més adequat per a la disciplina és el d'"arqueologia contemporània" o "arqueologia històrica", com la defineixen molt especialment els arqueòlegs nord-americans, que han arribat, fins i tot, a participar en els treballs d'excavació de les Torres Bessones de Nova York i que estan definint tipologies de

cultura contemporània que aquí encara ens sobten.

A Catalunya el debat està només encetat, però la visió dominant —penso que es pot dir sense ofendre ningú i amb un cert humor negre— és que la màquina rovellada és bonica, que les ciències i les tecnologies han avançat que és una barbaritat i que els industrials vivien bé i eren de dretes i els obrers tot al contrari.

Penso que hem de canviar el xip. L'arqueologia és una ciència (amb una definició d'estudi de les restes materials) i com a tal desenvolupa uns mètodes i uns instruments de treball que es basen en la documentació d'unes restes materials. Només a partir del desenvolupament d'aquesta tasca podem dir que estem fent AI. La resta pot ser història econòmica, antropologia, sociologia, enginyeria, etc., tot molt necessari per al coneixement de la nostra realitat i del passat, i útil i interessant, però, en tot cas, no es tracta d'arqueologia.

Per fer arqueologia necessitem restes físiques i mètode arqueològic. I això és el que trobem al llibre de Glòria Soler.

L'AUTORA

Glòria Soler Chic és una jove investigadora de Sabadell, llicenciada en Història

Medieval i Màster d'Arxivística. Ha treballat fonamentalment a Sabadell i a Terrassa.

Malgrat la seva joventut, ha fet nombrosos treballs de recerca a partir dels testimonis documentals, com els relacionats amb el Castell Cartoixa de Vallparadís de Terrassa, la Torre del Palau (Terrassa), els pergamins procedents de la masia del Marquès (El Bruc, segles XIII-XVI), la catalogació del fons de la Cort del Batlle de Sabadell (1348-1799) i de les Corts Foranes (1328-1781), entre altres.

Dins el camp de la difusió ha fet guiatges a Terrassa, a les esglésies de Sant Pere de Terrassa, al Castell Cartoixa de Vallparadís, a la Torre del Palau, a la Casa Alegre de Sagrera, al Museu Nacional de la Ciència i de la Tècnica, i els itineraris industrial i modernista. A Sabadell, al Campanar de Sant Fèlix, la Torre de l'Aigua, el Pou de Glaç de Sant Oleguer, Sant Vicenç de Jonqueres, Sant Pau de Riu-sec, la Caseta d'Aigües del riu Ripoll i l'itinerari del segle XVIII.

També ha fet treballs de col·laboració científica i de comissariat en una exposició sobre l'arqueologia urbana de Sabadell en els darrers deu anys (1999), i ha dut a terme, dins del Pla Director de les Esglésies de Sant Pere de Terrassa, un estudi documental de diferent documentació des d'època

medieval fins a època contemporània.

També ha treballat dins el camp de l'arqueologia més convencional participant en la codirecció o direcció de les següents excavacions: al Castell Cartoixa de Vallparadís (Terrassa, 1992), a la Torre del Palau (Terrassa, 1993), a la plaça Vella (Terrassa, 1994), a Can Banús (Santa Perpètua de Mogoda, 1995), als carrers de Sant Joan i del Doctor Puig (Sabadell, 1997) i a l'antic vapor de cal Marcet (Sabadell, 1997).

Però, ja arribant a la matèria que aquí ens agrupa, l'arqueologia industrial és tal vegada allò en què més ha treballat.

Ha fet de documentalista de diferents elements patrimonials de caire industrial a la ciutat de Terrassa. Aquest treball documental es va veure reflectit en l'elaboració del catàleg *Terrassa, Patrimoni Industrial*.

També ha treballat en l'elaboració en equip del fullet divulgatiu de la Torre de l'Aigua de Sabadell. Sobre aquest element també ha format part de l'equip del projecte museogràfic que ha dissenyat diferents plafons explicatius de l'edifici i ha preparat un taller didàctic adreçat a alumnes d'ESO.

Ha inventariat i documentat diferents objectes mòbils i fixos conservats al vapor Buxeda Vell de Sabadell, treball que s'inclou dins del projecte de

conversió de la sala de caldera i màquina del vapor Buxeda Vell en un punt museístic que forma part del Museu de la Indústria Tèxtil Llanera de Sabadell (MITL).

També ha treballat com a documentalista de les instal·lacions del vapor gran del Cotó de Sabadell, amb el seguiment arqueològic de l'enderroc. Actualment, treballa com a documentalista dels vapors Vila Fuster i Borrell (Sabadell), treball encarregat pel Museu d'Història de Sabadell, per tal de fer un informe arqueològic d'aquests vapors, previ al seu enderroc, i realitza tasques de documentació d'objectes del fons tèxtil del Museu d'Història de Sabadell.

Tot això, sense entrar en altres matèries com ara conferències i altres elements més específics. Aquest breu repàs ens permet afirmar que ens trobem davant d'una especialista en arqueologia industrial i que, de ben segur, el millor de la seva producció intel·lectual encara està per venir, tot i que ja en tenim aquí una realitat palpable d'un gran nivell científic i de documentació.

ASPECTES MÉS DESTACATS DEL TREBALL

Es tracta d'un estudi dedicat a tres elements "fàbrica" que formen una de les

icones més emblemàtiques de la ciutat de Sabadell, un dels motors de la industrialització catalana: en concret dos vapors i una fàbrica de gas.

És evident que l'autora està interessada en un fet cabdal, la generació de l'energia, és a dir, el que realment és el cor de la indústria. La industrialització és un fenomen complex en el naixement del qual convergeixen molts aspectes tecnològics, socials i econòmics, i en genera altres de molt més grans. Però tan sols es pot començar a parlar d'indústria a partir del moment en què existeix una força motriu capaç de superar els marcs de producció previs.

L'estudi del vapor de cal Marçet i el vapor gran del Cotó formen la base de la publicació. A aquests estudis cal afegir-hi el de la fàbrica de gas Prats i Benessat, que lliga topogràficament amb el segon vapor i temàticament amb la producció d'energia.

Quan hom estudia l'AI hi pot haver diferents escales d'aprofundiment, que ens permetran prendre com a base tota una regió, una ciutat, el mateix establiment fabril o una part, fins a acabar amb les eines i els productes. D'aquesta manera, a mesura que l'escala de treball és més petita es poden obtenir resultats molt més precisos, i s'utilitzen sistemes de treball diferents: no es pot obtenir una visió global

d'una tècnica a partir de l'estudi d'un sol objecte, de la mateixa manera que no es pot saber com es fabricava un determinat producte a partir d'una tasca de prospecció de fàbriques.

Pel que fa a les metodologies de recerca i investigació, varien segons quin sigui l'objectiu del treball. De la mateixa manera que un microscopi serveix per mirar una cèl·lula, una lupa, per estudiar un teixit, o la simple vista serveix per veure la totalitat d'un cos humà. Igualment poden servir-nos les diferents escales de treball. Cap és millor o pitjor, simplement són diferents i, per tant, els resultats són necessàriament diversos.

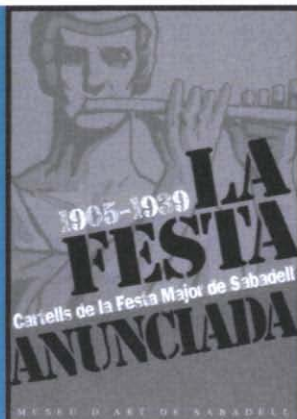
El nivell de treball en què s'ha situat l'autora és el de l'estudi d'una part de la unitat productiva, l'energètica. Ara bé, això no li fa oblidar el nivell superior, el de la fàbrica entesa com a unitat de producció global o l'element únic que ens pot donar una visió clara d'unitat.

En el treball, palesa la seva doble formació d'arqueòloga i documentalista quan estudia, per un costat, la documentació de fàbrica i, per un altre, les estructures físiques i estableix les concordances i les discrepàncies entre unes i altres. La documentació l'ajuda a datar els elements físics, i aquests l'ajuden a explicar millor allò que troba escrit, que

d'altra manera quedaria englobat en aquestes dades quantitatives que tots hem vist en estudis d'història econòmica i que moltes vegades poden no correspondre a la realitat del que va passar, amb refeccions, ampliacions o reduccions de capacitat instal·lada. Fets que no sempre queden registrats a la documentació conservada i que tan sols es poden esbrinar després d'una recerca arqueològica, que confirmen aquella frase de Mahler que diu que "A la partitura hi és tot, menys l'essencial".

I una vegada descobert per l'autora l'essencial dels vapors que ha estudiat és imprescindible que vosaltres descobriu l'essencial del seu llibre fent una tasca tan plaent com pot ser llegir-lo.

Josep M. Solías i Arís

La festa anunciada 1905-1939. Cartells de la Festa Major de Sabadell, Sabadell: Museu d'Art de Sabadell, 2003, 104 p. [Exposició: 3 setembre-9 novembre de 2003].

La tasca de recuperació del nostre patrimoni és lenta però progressiva, perquè abans de documentar, analitzar i divulgar tots els seus vessants ha calgut disposar d'instruments (museus, arxius, biblioteques, etc.) i de personal especialitzat (conservadors, historiadors, crítics, etc.). I el cartell, un producte efímer, pensat per divulgar uns esdeveniments puntuals, de suport fungible i poca valoració econòmica, ha estat un dels suports més negligits. Finalment, però, sembla que li ha arribat l'hora, perquè el pas del temps ens demostra que el cartell és un testimoni insubstituïble de la nostra memòria històrica i una eina valuosíssima per a conèixer un temps i un país (en aquest cas, una ciutat) determinats.

Avui una exposició de les característiques d'aquesta, dedicada als "Cartells de la Festa Major de Sabadell. 1905-1939", no es pot limitar a penjar uns quants cartells que ens recordin les diferents festes majors de la ciutat. Ha d'anar precedida d'un treball de documentació, catalogació, anàlisi semiològica, història social i política, etc., que

ens ajudi a configurar el perquè de cada cartell. I això és exactament el que ha fet l'equip del MAS, que ha reflectit aquest treball en un catàleg modèlic, que també inclou un text introductori sobre la història del cartell, a càrrec d'Imma Julián, catedràtica d'història de l'art de la Universitat de Barcelona, i d'un altre text sobre les festes majors de Sabadell, escrit per Marta Ibàñez, especialista en cultura popular i tradicional. A més, cal tenir en compte que la proposta del MAS no solament recupera figures cabdals de l'art (Joan Vila Cinca, Antoni Estruch, Feliu Elias, Antoni Vila Arrufat, Antoni Pous, Ricard Marcet, Joan Vila-Puig, Antoni Rocarol, Àngel Galán, Ricard Marlet, Joan Martí Cortada, Camil Fàbregas, Josep Vives Bracons, Manuel Rallo Bono i altres figures anònimes), sinó que també presenta el cartellisme com a prolegomen del disseny i la comunicació visual moderns.

Si fins ara, i per manca d'informació i documentació, les històries canòniques del cartellisme (a Catalunya, a Espanya i al món) ignoraven, amb algunes excepcions, l'aportació sabadellenca a la història del cartell, a partir d'ara i gràcies a aquesta exposició i a l'excel·lent catàleg que l'acompanya, estic segur que moltes de les peces catalogades es convertiran en referents ine-

ludibles en qualsevol anàlisi del cartell del segle xx, perquè l'empenta d'aquell Sabadell que vivia moments d'eferescència industrial i social queda reflectida en els cartells que convoquen a la Festa Major, la que millor representa la transversalitat social de la ciutat.

El trànsit de les darreres manifestacions del segle xix cap al modernisme, la creixent presència de l'estètica noucentista, l'influx del cubisme i el *déco*, el gust per les noves tipografies, les innovacions tècniques en el camp de la litografia i la cromolitografia, es reflecteixen perfectament en aquest catàleg, però també l'evolució sociològica de la ciutat i del país, quant a la llengua (normalització del català, la imposició del castellà per les dictadures, etc.), el fet religiós (major o menor presència de Sant Fèlix o dels oficis, les processons, etc.), els símbols polítics (banderes, escuts, etc.) o els costums (vestits, ornaments de la festa, vehicles, etc.).

Una lectura iconogràfica del Sabadell anterior al franquisme és un autèntic sismògraf dels avatars històrics de la ciutat, que es completa amb la catalogació dels setze originals que conserva el MAS, que ens ajuden a entendre el procés d'execució d'aquests cartells –recordem que el trac-

cent anys d'escola

1902-2002

tament que se'ls donava en aquella època encara era derivat directament de la pintura, perquè tots els seus autors se sentien hereus dels Toulouse-Lautrec i dels Casas, els seus referents més immediats-, i dels programes de mà que avui custodia l'Arxiu Històric.

En definitiva, parlem d'una feina ben feta, que entenem com un model a imitar per altres ciutats.

Daniel Giralt-Miracle

Francesc Pomés i Martorell, *Cent anys d'escola: Escola Industrial d'Arts i Oficis de Sabadell 1902-2002*, [Sabadell]: [Escola Industrial d'Arts i Oficis], 2003, 189 p.

Quan el 1902 es posa en funcionament l'Escola Industrial i d'Arts i Oficis de Sabadell, el món de la indústria sabadellenca veu com es materialitza un projecte llargament reivindicat. En aquest sentit, ens consta l'existència durant la segona meitat del segle XIX de tot un seguit de projectes d'escoles d'oficis que tindran un vida efímera, com ara l'*Institut Industrial* (1863-72), la fugaç *Escola Industrial i Mercantil* (1873) durant la 1ª República, o el mateix *Ate-neu de Sabadell* (1880) –que compta ja amb en Narcís Giralt, anys més tard fundador i peça clau de l'E.I.– però que ja palesen la inquietud, des de diferents sensibilitats, de formar els treballadors i treballadores de la incipient indústria local.

Queda palès, doncs, que aconseguir posar en funcionament una escola professional a Sabadell que contribuís a preparar tant culturalment com professionalment els empleats de la indústria local, majoritàriament analfabets, va suposar una tasca llarga i complicada.

Encarar l'estudi d'una entitat tan arrelada en el dia a dia de la ciutat

equivol a submergir-se en el segle més rellevant –en molts aspectes– de la història de Sabadell. Durant el segle XX, Sabadell viu una transformació de la seva trama urbana i del seu teixit econòmic i social, sense precedents. No oblidem que al llarg dels darrers cent anys, Sabadell passarà d'uns ja prou respectables 25.000 habitants el 1900 als mai no superats 192.000 de 1990.

Un creixement demogràfic d'aquesta magnitud només pot ser explicat per l'arribada massiva d'immigrants que vindran a satisfer les necessitats creixents de mà d'obra que manifestarà la indústria tèxtil i metal·lúrgica local, especialment notable en el període 1950 i 1980, quan la ciutat creix en 130.000 persones.

Els canvis de llarg abast que aniran transformant la ciutat es tradueixen, ja a l'inici, en la demanda patronal de crear una escola que contribuís a formar la classe obrera que les seves empreses, en creixement, reclamaven.

És, doncs, en aquest context d'expansió de la indústria local que va néixer l'Escola Industrial, impulsada pel que ara en diríem les "forces vives" de la ciutat. Així, l'any 1902, el Gremi de Fabricants, l'Ajuntament de Sabadell, la Caixa de Sabadell i l'Acadèmia de Belles Arts constituïran un Patronat que serà l'encarregat de finançar i dirigir una

escola professional que hauria de ser prou capaç de satisfer la demanda de mà d'obra qualificada que la indústria sabadellenca havia de menester. Anys més tard, probablement a causa de les dificultats de finançament que encotillaven l'Escola, s'afegiran al Patronat institucions tan rellevants per a l'economia local com la Cambra de Comerç, el Banc de Sabadell o el Centre Metal·lúrgic –amb un pes creixent a partir dels anys 50– entre d'altres entitats que hi han participat al llarg del segle.

El centre, que no assolirà l'oficialitat fins els anys setanta del segle xx –la qual cosa implica que els títols expedits únicament tinguessin validesa en l'àmbit local–, gaudirà durant molts anys de la consideració d'escola privada subvencionada.

En poc menys de 200 pàgines, Francesc Pomés ens desgrana gradualment la implicació de l'Escola en el teixit social i econòmic sabadellenc, i no s'oblida de reflectir la lletra petita de la seva gestió i organització interna.

A grans trets, podríem dir que l'estudi consta de dues parts ben diferenciades, especialment pel que fa a les fonts treballades, la primera –eix i principal aportació del treball– aniria des dels primers intents de constituir una escola industrial a Sabadell i s'allargaria fins a la dissolució del Patronat,

l'any 1974, mentre que la segona part, molt menys interpretativa, analitzaria la vida contemporània de la institució fins a l'actualitat.

Això no obstant, Francesc Pomés estructura l'obra en set parts que prenen el pols a l'E.I. seguint un estricte ordre cronològic, des dels antecedents al darrer terç del segle xix fins als reptes de futur per al tot just encetat segle xxi. En aquest sentit, podem considerar el resultat final tant una aproximació a la seva rellevància social com un dietari de la seva gestió més quotidiana, sense oblidar de glossar la tasca cabdal d'alguns dels seus factòtums, com en Narcís Giralt i Sallarès o en Joan Vila i Cinca, sense els quals hauria estat molt difícil d'arrencar i consolidar l'Escola.

Pel que fa al gruix de la documentació aportada, Francesc Pomés s'atura especialment en els capítols referits als “primers anys de vida de l'escola” (1911-1939) en un context polític iniciat en plena Restauració, amb una gran conflictivitat laboral, i clos amb la República i la Guerra Civil, i “els anys de la postguerra (1939-1974) i fins a la desaparició del Patronat” que l'havia fundat, ja en ple tardofranquisme. Períodes, d'altra banda, prou amplis i complexos per a ser estudiats amb deteniment.

L'aparició del present treball amb motiu del Centenari de l'entitat ve a

arrodonir un primer estudi presentat per Montserrat Estefanell, exprofessora del centre, deu anys enrera, amb motiu del 90è aniversari de l'Escola.

L'autor, molt implicat actualment en la vida diària de l'Escola, d'on n'és professor i n'ha estat director durant onze anys (1989-2000), aconsegueix fer participi el lector dels enormes esforços que haurà de fer l'entitat en molts moments per poder sobreviure.

Les amenaces de desaparició han vingut sempre per una juxtaposició de problemes que n'han dificultat la vida diària, entre els quals destaquen –i més tard hi tornarem– per la seva continuïtat al llarg del temps, la manca d'un finançament adient; la impossibilitat d'expedir títols oficials durant bona part de la seva història a causa del no reconeixement de l'oficialitat de l'Escola per part del Ministeri d'Educació; el baix percentatge d'alumnes que acabaven els estudis –per la dificultat de compaginar dues hores diàries d'estudi i la ja prou llarga jornada laboral, a banda de les escasses facilitats que alguns patrons donaven als seus treballadors per a poder assistir a classe, sobretot si els calia plegar uns minuts abans de l'hora– i l'endèmica manca d'espai, situació parcialment resolta amb el trasllat al nou edifici del carrer de Calderón a partir de l'any 1963.

Pel que fa a un dels obstacles més importants, la manca d'oficialitat del certificat ofert per l'E.I. –fet que provocava que els alumnes que volguessin obtenir el títol oficial s'haguessin d'examinar en una de les poques escoles que podien expedir-los, ja fos a Terrassa, Barcelona o Vilanova–, trobem a faltar una reflexió sobre la valoració que l'empresariat feia de la titulació obtinguda a l'*Escola*. Podem saber en quina mesura contribuïa a millorar la vida laboral i econòmica dels alumnes que aprovaven? Ens hem de quedar tan sols amb la constatació de l'elevada matriculació –fet habitual en tot moment– i en els esforços del Patronat per evitar-ne la desaparició, com a mostres de la seva rellevància?

Insistim en la necessitat de tenir-ne alguna dada perquè ens permetria d'establir amb més precisió l'autèntic abast de la tasca de l'E.I., i més si ens referim a l'estudi de Mercè Comas (1974) que ens cita el mateix autor, on s'explicita que la major part de l'alumnat estudiava un ofici que no es corresponia amb l'ocupació que exercien al seu lloc de treball. Podríem estar davant d'un clar indicador de la voluntat dels estudiants de millorar laboralment, i salarialment, ambició difícilment compartida per l'empresari. De fet, i d'això sí que en tenim dades, com

dèiem més amunt, els matriculats a l'E.I. en horari nocturn no sempre gaudien de la col·laboració del patró per a poder assistir a les classes.

L'Escola Industrial oferia formació, sobretot, als nois i noies –això sí, en aules separades i amb estudis diferents– a partir dels 12 anys que, en principi, tinguessin estudis bàsics. Ben aviat, però, es veurà obligada a oferir estudis preparatoris per als alumnes que mostraven greus mancances educatives i que es veien impossibilitats per a poder seguir les classes. Aquest fet constataria la importància de l'entitat, més enllà de la preparació professional, en l'educació de les classes populars que quedaven al marge de l'escola confessional. El centre s'adreçava, doncs, als joves que ja treballaven, programant –durant bona part del segle– les seves classes, dividides en seccions professionals –fonamentalment dels sectors tèxtil i comercial– de 7 a 9 del vespre.

La supervivència, prèvia superació de tota mena d'obstacles, de l'Escola Industrial al llarg del temps només es pot entendre per la perseverança del Patronat a empenyer-la, sempre secundat per l'equip de professors, molt implicats amb el món laboral sabadellenc i amb els objectius inicials de l'*Escola*.

Cal remarcar que si bé ens trobem amb un Patronat molt interessat en la supervivència de l'E.I, a canvi, n'exercirà sempre un control absolut, impedit que els equips directius, professorat, alumnes i personal no docent poguessin influir gaire en el seu funcionament.

Com queda palès en l'estudi de F. Pomés, l'Escola Industrial neix el 1902 com un centre de marcat caràcter professional en un context d'ensenyament primari i secundari en mans de l'Església catòlica, amb elevades taxes d'analfabetisme entre les classes populars. Tot plegat en una ciutat ja plenament industrial com Sabadell que, tot i la seva elevada població, no disposava de cap centre formatiu que contribuís a millorar la preparació dels treballadors.

Així, repassant la documentació aportada per l'autor, la major part dels estudiants fins ben bé la dècada dels seixanta del segle xx, serien nois –també hi ha algunes noies, aprenent, bàsicament, els oficis de sargidores i passadores-nuadores– de 15 a 20 anys i que assistirien a les classes al vespre un cop acabada la –llarga– jornada laboral.

Pel que fa a les matèries impartides i als plans d'estudi de l'E.I., resulta difícil glossar un segle tan convuls amb brevetat. No oblidem que els profunds canvis polítics que han afectat la societat catalana del segle xx han deixat la

seva empremta en la legislació educativa. Així, des de la Restauració –amb la pervivència de la Ley Moyano (1857)– i la dictadura de Primo de Rivera, passant pels projectes de renovació pedagògica duts a terme durant la República, sense que puguem oblidar la regressió en tots els àmbits que suposa el règim franquista –amb la fi de la laïcitat i el retorn de l'educació a mans de l'Església– la Transició i, finalment, el traspàs de l'entitat a la Generalitat (1984), en condicionen absolutament l'orientació i el funcionament.

L'E.I. sabrà adaptar-se a cada context, sense abandonar en cap moment, exceptuant breus etapes –la República i els darrers 25 anys– un marcat caire paternalista.

En aquest mateix context, Francesc Pomés no s'escapa de fer-nos evident que la patronal, que estava representada en el Patronat fundador, no estava únicament preocupada per l'escassa preparació acadèmica dels seus treballadors i treballadores. Amb tota seguretat, el fet de “completar” la jornada laboral estudiant hauria permès als patrons d'exercir un major control dels seus empleats, impedit-los de participar en l'activa vida associativa i sindical de la ciutat.

Podríem afegir que a través de l'E.I. també aconseguen fomentar les

expectatives de millora de les condicions salarials i de treball dels estudiants, tot i que no és gens desconeguda la capacitat que tenien les empreses de formar els seus propis quadres d'oficials i encarregats sense ajudes externes.

No podem deixar d'esmentar l'oportuna cita que l'autor ens inclou de l'*Informe de l'oposició* de l'Andreu Castells –d'altra banda, antic professor de l'E.I.– en què no s'està de criticar l'orientació paternalista històrica de l'Escola, malgrat que no perd l'ocasió de destacar-ne el seu paper cabdal com a (únic) centre d'arts i oficis en actiu a Sabadell fins el darrer terç del segle xx.

Si bé estem davant d'un estudi remarcable, a més d'oportú, pel que fa a la contextualització de l'única escola industrial i d'arts i oficis que funcionarà a Sabadell durant tres quarts de segle de vida plenament industrial, no podem deixar de trobar-hi a faltar certs aspectes prou rellevants.

A tall d'exemple, es troba a faltar la possible documentació produïda pels membres del Patronat com l'Ajuntament, la Caixa, el Gremi de Fabricants o el Centre Metal·lúrgic, que de ben segur ens ajudarien a reafirmar o desmentir l'aparent gratuïtat del suport econòmic que dispensaran a l'E.I. fins a la seva dissolució (1974).

Fins i tot una lectura superficial del treball ens permet de percebre una organització poc clara de la informació exposada. Enmig de l'ordre cronològic apareixen de tant en tant apartats no prou justificats que queden potser massa aïllats del conjunt. Molta de la documentació presentada potser més encertadament podria haver format part d'un annex documental al final del llibre.

En aquest sentit, en molts moments fa la impressió que estem davant d'un gruix de documentació més aviat poc polida i ordenada, que se'ns presenta simplement per a reforçar les tesis defensades en l'estudi. Altrament, molts dels documents ens són exposats sense *peu explicatiu*, sovint sense la font que l'ha produïda.

Aquesta sensació de desordre potser podria haver estat resolta amb un oportú aclariment a la introducció del treball i amb la inclusió de molts dels documents, sobretot d'aquells en què no ens consta la font, en un annex comentat per l'autor.

Definitivament, en la lectura dels *Cent anys d'escola* s'hi pot copsar un sentiment contradictori que en Francesc Pomés ens transmet amb claredat. D'una banda, se'n desprèn un cert cofoisme pel que fa a la situació actual de l'Escola, després d'haver passat uns

anys difícils com a escola de Formació Professional –a partir de 1974–, especialment durs els anys 70 i 80 causats pel desprestigi del primer grau provocat, en part, per l'entrada massiva d'alumnes de 13-14 anys que no volien estudiar, però que tampoc no tenien edat legal per a treballar. Situació resolta amb la promulgació de la LOGSE (instaurada al centre el 1996) i la repartició dels alumnes “poc motivats” per tots els centres de secundària, i no tan sols per les escoles de F.P. Amb la darrera reforma educativa, el centre deixava de ser una escola exclusivament professional, amb la incorporació de l'Ensenyament Secundari Obligatori i el Batxillerat.

Però, d'altra banda, de la crònica de l'autor se'n deriva una lògica tristor cap al que “podia haver estat i no fou mai”, una *Escola* que s'estima de debò. Abans esmentada, la llista dels obstacles és llarga, però no podem deixar de fixar-nos en alguns dels factors que n'han dificultat el funcionament: a banda de la no oficialitat dels títols, la manca de finançament i la massificació de les aules, no es pot oblidar la manca de lideratge que provocarà el paternalisme patronal –encarnat en el Patronat, que impedia que les successives direccions poguessin actuar amb llibertat i provocava una clara indefinició en els objec-

tius–, la situació d'incertesa de la plantilla de professors, els amplis períodes de dubtes sobre l'organisme que s'hauria de fer càrrec de l'*Escola* i, molt especialment, una gran desconexió amb el món empresarial real, és a dir, amb les necessitats de la indústria local. Només així es pot arribar entendre que els estudis que més aviat cauran en progressiu declivi seran els relacionats amb el món tèxtil, ja a partir dels anys 50, en el moment en què ja s'entreveu el transvasament de mà d'obra del sector tèxtil al metal·lúrgic, procés que anirà creixent fins a desembocar en la crisi del tèxtil dels anys 80. La creació de l'Escola Tèxtil d'Arts i Oficis de Sabadell (1985) encara farà més evident aquest canvi en la tradició històrica de l'*Escola*.

Finalment, no podem deixar de comentar que un treball com aquest, prologat per la consellera d'Ensenyament, no amaga la seva orientació pedagògica i des d'aquest punt de vista, pocs investigadors reuneixen el perfil d'en Francesc Pomés, historiador i profund coneixedor de l'E.I. tant en el vessant educatiu, pel fet de formar part del cost docent del centre, com del material emmagatzemat al propi arxiu del centre i que constitueix la columna vertebral de la investigació.

Andreu Vinyals i Miró

La Colla de Sabadell: entre el noucentisme i l'avantguarda,

Sabadell: Fundació La Mirada, 2002, 119 p.

313

L'AVANTGUARDISME DISCRET DE LA COLLA DE SABADELL

Que Sabadell ha estat una ciutat trista però altament agraïda a les seves comptades excepcions alegres n'és un perfecte exemple el treball persistent de Miquel Bach sobre la Colla de Sabadell. La seva llarga dedicació al grup, amb anys de pacient investigació per reconstruir-ne una entusiasta argumentació, que culmina amb la gran exposició del Casal Pere Quart (novembre del 1999) i el seu àlbum catàleg, és modèlica i edificant. Quan, al començament dels vuitanta, Miquel Bach va començar a interessar-se pels integrants de la també coneguda com a Colla de Santa Rita, el tot no era sinó un puzzle de peces disperses que tan sols existien en certs arxius privats i en la memòria d'uns quants sabadellencs més aviat desconcertats per l'interès que suscitaven els seus records més o menys vagues. El panorama avui és tot un altre. Disposem d'elements de categoria molt diversa, literària, periodística, de memòria oral i escrita, que ens permeten una reconstrucció i una avaluació més precises.

Finalment, podem preguntar-nos amb més pertinència fins a quin punt el que sembla haver estat un repte urbà circumstancial d'uns joves emancipats de l'Acadèmia Catòlica i que va adoptar l'aparença d'una commoció esbojarrada va ser, més enllà, una revolta intel·lectual. Disposàvem d'una vella advertència que probablement amb el temps pren precisió. Es tracta d'aquell certament expeditiu comentari de Gabriel Ferrater, escrit el 1958, sobre l'obra de Pere Quart i de Francesc Trabal: «*San los dos muy pequeños, pero su literatura es civilizada*».

És difícil, en efecte, veure la «corrosivitat» i la «desmitificació» que, bàsicament de la mà de Joan Oliver, havíem donat de manera sistemàtica a les actuacions del grup. Difícil també d'afiliar concretament les seves *performances* a un moviment d'avantguarda específic, al dadaisme, com també s'ha dit. I les edicions de La Mirada, que s'obren amb un ditiràmbic *L'any que ve*, però amb el projecte més que raonable de publicar-hi els autors més al marge de tota sospita com Riba i Carner, podem considerar-les rupturistes? Com és possible que els mateixos que protagonitzaven els campaments de la font del Saüc i de Cala Pola als anys vint muntessin durant la guerra un Servei de Biblioteques del Front —el mític

bibliobús— amb una majoria aclaparadora de llibres de clara apologia soviètica? Res en absolut ens porta a creure que Francesc Trabal i Joan Oliver —o encara menys el conseller de Cultura de la Generalitat— s'haguessin afiliat a partits comunistes, ni que del surrealisme d'André Breton n'haguessin estat uns fidels entusiastes.

De la mà del massa desconegut Carl Einstein, fundador del cubisme literari, l'historiador (i director del museu Picasso de París) Jean Clair acaba de publicar unes consideracions sobre el surrealisme, vist com a moviment insígnia de tots els avantguardismes del primer quart de segle, en què analitza les relacions d'aquesta àmplia i imprecisa denominació artística i cultural amb els totalitarismes i l'espiritisme. D'entrada denuncia la llosa silenciosa que des dels anys cinquanta s'ha imposat entre crítics i historiadors generant una còmoda vanaglòria d'uns personatges «narcisos» i «fanàtics de la novetat». De Breton mateix, per exemple, no s'està de dir el pitjor i que no era res del que ens havia dit —i han repetit els altres sempre— que era: ni un comunista revolucionari ni un deixeble de Freud.

Aparentment centrat sobre unes qüestions al marge del que ens ocupa, la Colla de Sabadell, al contrari, el llibre

de Clair ens acompanya de meravella per analitzar i intentar de comprendre el seu avantguardisme.

També, explicava Salvador Dalí que quan va visitar, a Londres, el 1938, l'autor de *La interpretació dels somnis*, aquest li va reconèixer que mai no s'havia interessat per la creació artística i que no comprenia com els autors contemporanis li podien fer tant de cas i considerar essencials els seus discursos psicoanalítics. Va fer-li, a més, una confessió que, després, l'artista de Cadaqués ha fet famosa: «En les obres dels grans mestres tenim tendència a buscar-hi l'inconscient, mentre que quan es mira un quadre surrealista tenim la necessitat immediata de buscar-hi el que hi ha de conscient».

És, forçosament, aquí, un limitat recordatori de referències però que m'ajuda a formular les qüestions sobre la veritable geografia intel·lectual i el sentit del que buscaven —o no buscaven— els sabadellencs amb els seus exabruptes i amb les seves arts veritables, aquesta generació perduda de la nostra ciutat que va perdre la innocència durant la Primera Guerra Mundial però que, a diferència dels seus coetanis europeus, no en va descobrir ni el mal ni l'absurd en directe, sinó per intel·lecte interposat. És molt

LA HISTORIA DE LA AVIACIÓN
CATALANA A TRAVÉS DEL AERO CLUB
BARCELONA-SABADELL

Con motivo de su cincuentenario
1953-2003

LEANDRE ESCORSELL

probablement aquesta manca la que els va deixar en una molt discreta però civilitzada avantguarda.

Montserrat Casals i Couturier

Leandre Escorsell, Pere Redon, *La historia de la aviación catalana a través del Aero Club Barcelona-Sabadell*, Sabadell: Aero Club Barcelona-Sabadell, 2003, 159 p.

Aquest any s'ha complert el 50è aniversari de la fusió de l'Aeroclub de Barcelona i l'Aeroclub de Sabadell. L'entitat resultant, l'Aeroclub Barcelona-Sabadell (ACBS) ha editat un llibre que recull no tan sols la història de l'últim mig segle d'aquesta fructífera unió, sinó que fa també un repàs de les fites més importants de la història i l'evolució de l'aviació catalana.

El llibre es titula *La historia de la aviación catalana a través del Aero Club Barcelona-Sabadell* i n'és l'autor Leandre Escorsell, veterà soci de l'aeroclub i bon coneixedor i divulgador del món aeronàutic, com demostren la sèrie d'articles publicats a la revista *Aero Club*, editada per l'ACBS, amb els títols de «Museo Aeronáutico de Papel» i «80 anys d'esport aeri a Catalunya».

L'obra, que comença amb salutacions dels alcaldes de Barcelona i Sabadell—Joan Clos i Manuel Bustos, respectivament— i del president de l'entitat—Carles Martí—, consta de 159 pàgines, 19 capítols i 5 apèndixs i està il·lustrada amb 120 fotografies, la majoria de gran valor històric.

La història de l'evolució i la consolidació de l'aviació privada catalana i espanyola no pot obviar el tall traumàtic que va suposar la Guerra Civil de 1936-1939. Hi ha un abans i un després del conflicte bèl·lic. L'abans ve marcat pel gran nombre d'entitats aèries que es van constituir arreu de Catalunya, així com per la creació d'aeròdroms i l'organització de festivals d'exhibició entre el 1910 i el 1935. Des d'una perspectiva històrica, tota aquesta activitat fou molt fructífera. I avui destaca encara més, si es té en compte la feblesa mecànica dels avions i dels motors amb què anaven equipats, així com els pocs mitjans de què es disposava aleshores. Va ser l'època daurada de l'aviació catalana, que descriu de manera tan magnífica i acurada el pilot Josep Canudas al seu llibre *Història de l'aviació catalana (1908-1936)* (Edicions de la Magrana, 1983).

El llibre d'Escorsell no podia oblidar aquesta època, reveladora de l'esperit innovador, avantguardista i europeista que va caracteritzar el desenvolupament industrial i social de Catalunya durant les primeres dècades del segle xx. Al capítol amb què comença l'obra es descriu el primer vol a Catalunya i Espanya—l'11 de febrer de 1910, a Barcelona— i el naixement de les primeres entitats aèries. El segon, molt interessant, és dedicat a la indústria aeronàu-

tica catalana, la fabricació de motors de La Hispano Suïssa i la firma Elizalde, com també als primers dissenyadors i constructors d'avions. Al tercer es ressenyen les efemèrides més importants de l'aviació catalana i els èxits dels pilots de l'ACBS fins al moment present. Els capítols quart i cinquè es dediquen a la creació de l'aeroport de Sabadell, que va ser inaugurat oficialment l'1 d'agost del 1934, i a fer una ressenya històrica dels aeroclubs catalans.

El sisè tracta dels festivals aeris que van fer època. Un, el Festival Aeri Internacional de l'Aeroclub de Sabadell, es va fer el 15 de març del 1949 i se situa en l'època de la difícil represa de l'activitat aeronàutica privada al nostre país durant els anys de postguerra. Escorsell diu en el llibre que l'Aeroclub Barcelona va reprendre tímidament l'activitat a principis dels anys 40 i que l'Aeroclub Sabadell no ho va fer fins al 1946. Durant aquests anys, l'aeròdrom de Sabadell va estar militaritzat i duia el nom de Parque Eventual de Sabadell. Cal recordar que durant la Guerra Civil es van construir a Sabadell 83 dels 231 avions I-15 Polikarpov «Chato» que es van fabricar a Catalunya, i que en els primers anys de postguerra se'n van muntar 63 més, aprofitant les peces que hi havia en estoc quan es va acabar la guerra. Però a mesura que el règim fran-

quista es consolidava i començava a sortir de l'aïllament internacional, l'aeròdrom va perdre interès per a l'Exèrcit de l'Aire, que va acabar desmilitaritzant-lo.

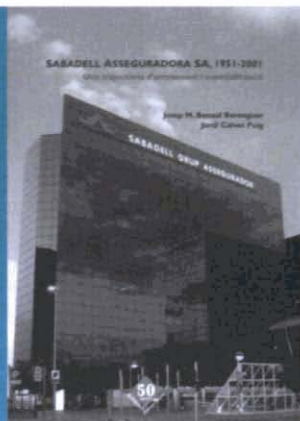
Aquesta circumstància, unida al desenvolupament de l'aviació comercial, va comportar greus problemes per al creixement de l'Aeroclub Barcelona: havia de conviure amb l'aeroport del Prat, amb els avions de passatgers. Això aviat va resultar impossible i va portar l'entitat a la pràctica paralització de les activitats.

Va ser llavors, segons escriu l'autor, que «aquesta situació va fer pensar a les autoritats aeronàutiques que s'havia de buscar una solució que permetés l'existència d'una entitat amb tanta tradició. Van ser el ministre de l'Aire, general González Gallarza, el director d'Aviació Civil, Martínez de Pisón, i el president del Real Aero Club de España, Juste Iraola, els que, preocupats per la situació creada [...] van suggerir als presidents dels aeroclubs de Barcelona i de Sabadell que unissin els seus esforços, es fusionessin i desenvolupessin la seva activitat de forma conjunta en l'excel·lent marc de l'aeròdrom vallesà». Per portar a bon terme la fusió es va crear una comissió gestora encapçalada per Josep Maria Marcet, que llavors era alcalde de la ciutat i, a més a més, president de l'entitat local.

En poc temps, la nova entitat va experimentar un considerable creixement i va participar en nombroses activitats aèries. Una, la que ha tingut més continuïtat, és la Volta Aèria de Catalunya, que es va començar a disputar el 1953. D'altra banda, els socis van augmentar les hores de vol i el 1955 es va arribar a comptar amb una flota de 36 avions, entre aparells propis i abandonats. No és estrany, doncs, que en els anys següents sorgissin noves seccions, com les d'helicòpter, paracaigudisme, acrobàcia aèria i vol en planador.

Un vessant molt important de tots dos aeroclubs i de l'ACBS és la formació de pilots, aproximadament un miler, segons fonts de l'entitat. Cal remarcar aquest aspecte, ja que va possibilitar –fins al final dels anys 70, quan la legislació era molt més permissiva– que molts pilots privats es fessin professionals una vegada arribaven a les 200 hores de vol. Aquests nous professionals començaven com a segon pilot a Iberia i Aviaco, i així asseguraven l'ampliació de la plantilla de las companyies amb un cost mínim. Per tant, no és exagerat dir que, de forma indirecta, l'ACBS va contribuir al desenvolupament de l'aviació comercial espanyola.

Així doncs, l'aportació de l'ACBS i les entitats que el van precedir a l'aviació catalana i espanyola és força positi-

va. Al nostre país, durant el segle xx, aquest sector ha estat dominat i controlat quasi exclusivament pels militars, sobretot des de la Guerra Civil fins a l'arribada de la democràcia, al final dels anys 70. Que una entitat civil hagi aconseguit nombrosos èxits, un gran reconeixement nacional i internacional i hagi demostrat un gran poder organitzatiu i de convocatòria, en un país com Espanya –en el qual l'aviació privada és bastant minoritària–, ha de ser motiu d'orgull per a la ciutadania sabadellenca.

Però, a aquesta valoració, s'hi han de contraposar moltes mancances. El president de l'entitat supralocal, Carles Martí, n'apunta alguna en un paràgraf del seu text d'introducció al llibre: «La fortalesa de la nostra entitat contrasta amb un panorama força desolador en el conjunt d'Espanya. Poca infraestructura adequada a l'aviació general, una administració civil desfasada i veritable coll d'ampolla de l'activitat aeronàutica al nostre país, en especial a tot allò referent a l'aviació general, i la manca de cultura aeronàutica al nostre país, fan que aquesta activitat pateixi en termes generals una profunda atonia».

José Fernández García
Periodista

Josep M. Benaul Berenguer,
Jordi Calvet Puig,
*Sabadell Aseguradora, SA, 1951-2001: una
trajectòria d'arrelament i especialització*,
Sabadell: Sabadell Grup Assegurador
AIE, 2002, 103 p.

Aquest llibre s'ha elaborat amb motiu del cinquantè aniversari d'un projecte empresarial sabadellenc en l'àmbit de les assegurances, que s'inicià l'any 1951 amb la constitució de la Mútua d'Incendis de Sabadell, tingué continuïtat a partir de 1972 amb la Mútua d'Assegurances de Sabadell i culminà amb la constitució de Sabadell Asseguradora SA l'any 1992, denominació social que continua en l'actualitat.

El llibre conté a les primeres pàgines tres felicitacions: del president de la Generalitat de Catalunya, de l'alcalde de Sabadell i de la directora general del Ministeri d'Economia, competent en el sector assegurador, amb motiu de l'efemèride, i una presentació de l'actual president de la companyia, Joan Corominas Guerin.

El treball en si conté una breu introducció sobre la tradició del sector mutualista i de les assegurances a Sabadell des dels anys quaranta del segle XIX i tres capítols dedicats a l'estudi específic de la història de l'em-

presa, separats pels canvis de denominació social. Al final hi ha un annex amb les principals dades de l'evolució econòmica de l'empresa, un llistat dels seus presidents i consellers, on consta la seva procedència empresarial i professional, i una relació del personal que treballa o ha treballat en l'empresa.

En la introducció es fa referència a les iniciatives que es van prendre a Sabadell de cara a la previsió i la cobertura de riscos personals i materials des dels darrers anys de la primera meitat del segle XIX. S'hi assenyalen els projectes reeixits en el camp de la previsió social des de dos orígens diferents: la iniciativa obrera amb la creació de les societats d'ajuda mútua, el punt àlgid de les quals el trobem en els anys de la Segona República, quan la Federació de Germandats agrupava més de la quarta part dels habitants de la ciutat, i el mutualisme patronal, l'exponent més destacat del qual fou la creació el 1917 de la Mútua Sabadellenca d'Accidents del Treball. Però, també, els projectes que van tenir una curta durada, com la "Unió Sabadellenca", per a les assegurances d'incendis, un sector que, com el de vida, fou dominat durant molts anys per altres companyies foranes d'abast estatal, algunes de les quals tenien agents a Sabadell.

No fou, però, fins al començament de la dècada dels anys cinquanta del segle xx que aquell projecte frustrat feia quasi tres quarts de segle, en una època en la qual altres iniciatives locals en diferents àmbits havien tingut èxit com el Banc de Sabadell, la Cambra de Comerç i d'Indústria o l'Acadèmia de Belles Arts, per posar alguns exemples destacats, va tirar endavant la constitució de la Mútua d'Incendis de Sabadell. A l'origen, hi trobem els hereus de les famílies que ho haguessin pogut fer ja en el segle xix, les de la burgesia industrial tèxtil, amb el suport de les entitats financeres locals.

A continuació, el llibre fa una història de l'empresa, tot seguint les pautes de les successives transformacions en la denominació de la seva raó social, des del seu origen mutual fins a la conversió en societat anònima. En cadascun d'aquests apartats s'estudien la situació conjuntural, el seus dirigents, les seves estratègies, els factors de creixement i els processos de modernització. L'estudi, però, va molt més enllà de la simple anàlisi de l'evolució d'una empresa i té molt a veure amb el subtítol, *Una trajectòria d'arrelament i d'especialització*.

Efectivament, en cada un dels seus grans capítols hi són presents el marc legal en el qual es mou, les diferents

modalitats que adoptà l'empresa, les estratègies de diversificació des d'una especialització inicial, les polítiques inversores, els resultats econòmics i les fases d'expansió i els seus ritmes.

Però, a més d'aquest cos principal, el llibre situa l'evolució de l'empresa en el seu context històric en una triple perspectiva: local, espanyola i internacional. En el vessant econòmic analitza la seva capacitat d'adaptació als canvis de conjuntura que afecten l'economia sabadellenca i espanyola en general i als que suposa el seu procés d'integració en un mercat més liberalitzat, més obert i més ampli, tot partint des d'una situació d'aïllament i d'intervencionisme. En la política i social, situa els agents de l'empresa davant el que significa el final del franquisme, el procés de transició cap a la democràcia i la seva consolidació definitiva, i els canvis que se'n deriven en el marc de les relacions laborals.

També fa una dissecció de qui es qui en l'empresa, és a dir, dels protagonistes de la iniciativa i dels seus continuadors. El treball reflecteix com aquests aniran canviant al llarg dels anys, no solament pel lògic relleu generacional, sinó també pels canvis en la correlació de forces entre els diferents sectors econòmics de la ciutat. Si en l'origen de l'empresa predominaven en el

Consell d'Administració els industrials llaners, en la mesura que aquest sector dominant de l'economia local anava perdent pes específic en favor d'altres indústries, primer, i del sector terciari, després, variarà també la seva composició.

Es destaca de l'empresa la seva vocació de *sabadellenisme* a la qual sumà la d'independència posteriorment, tot seguint la pauta d'altres entitats i empreses locals importants de llarga tradició. Els autors destaquen que entre els objectius de l'intent frustrat de 1881 i el reeixit de 1951 de crear una mútua d'incendis coincidí el d'evitar que sortissin de Sabadell importants sumes de diners per aquest concepte i que, en canvi, retinguts en la mateixa ciutat, podien contribuir a afavorir el seu desenvolupament. De la mateixa manera, en els anys vuitanta i començament dels noranta, en un context en el qual van proliferar les concentracions empresarials i les absorcions per part de multinacionals del sector, es va defensar la independència de l'empresa i, si es van buscar punts de contacte per millorar eficiència i resultats, aquests es van trobar en una altra empresa local, la Mútua Sabadellenca, transformada en Sabadell Mutual, tot formant Sabadell Grup Assegurador, una agrupació de

les dues empreses, en un procés d'integració paral·lela. Malgrat la voluntat de ser una entitat amb un abast superior al local –durant molts anys Sabadell fou la plaça forta del seu mercat– no va ser fins als anys noranta que hi hagué una expansió territorial de certa entitat.

Els autors assenyalen també com un tret distintiu de l'empresa la seva prudència i la seva voluntat d'allunyar-se d'aventures perilloses, que foren presents en l'economia espanyola en etapes d'expansió com els anys seixanta i en la segona meitat dels vuitanta i primers noranta. Aquesta actitud encaminada a posar la solvència per damunt de tot va permetre la supervivència de l'empresa, fins i tot en les conjuntures més difícils.

Aquesta política està directament relacionada amb la capacitat d'adaptació a unes circumstàncies econòmiques canviants i reflecteix un fenomen més general, el del conjunt de l'economia sabadellenca. Calia millorar la productivitat per adaptar-se a una major competència en el sector, diversificar els productes quan els tradicionals veien caure la demanda, modificar les estratègies d'inversió per cercar la màxima rendibilitat i solvència i estendre's territorialment quan el mercat local quedava petit.

És evident que la vinculació dels seus dirigents als diversos sectors econòmics de la ciutat, representats tots a l'entitat, feia coincidir la història de l'empresa amb la de l'economia local.

El llibre en conjunt fa una aportació important a la història econòmica i empresarial espanyola, en un sector poc estudiat fins ara. Per a la seva realització s'explota de manera minuciosa i amb rigor la documentació de la mateixa empresa i les escasses publicacions sobre el sector de les assegurances.

Però a més fa una nova contribució al coneixement de la història econòmica de Sabadell des d'una altra perspectiva sectorial que s'afegeix a altres contribucions, estudis de branques senceres de l'activitat econòmica i d'empreses concretes de la indústria i dels serveis, que s'ampliaran properament amb altres treballs en curs.

Els dos autors han fet una incursió en un camp d'estudi desconegut per ells abans d'iniciar aquesta recerca, però la seva experiència en el camp de la història empresarial, la història econòmica en general i la història de Sabadell en particular els ha permès elaborar un producte rigorós. El resultat no és una memòria de mig segle d'una empresa, sinó un estudi del per-

què del seus comportaments al llarg d'aquest anys, a partir d'un ampli coneixement dels seus actors i de les circumstàncies en les quals van actuar.

Esteve Deu i Baigual

SABADELL (1966-1978)

EL BARRI DE CA N'ORIAC
I LA REVISTA CAN ORIACH

EN MEMÒRIA DE JOAN GÓMEZ

320

Carles Ortiz, Joaquim Clusa, Eduard Fornés, *Sabadell (1966-1978): el barri de Ca n'Oriac i la revista Can Oriach: en memòria de Joan Gómez*. Barcelona: Mediterrània, 2003, 187 p.

Per als que, com el que signa aquesta ressenya, vam néixer massa tard per conèixer Joan Gómez de primera mà, el treball de recuperació fet pels qui el van conèixer, culminat amb la publicació d'aquest llibre, significa estar novament d'enhorabona. A poc a poc, amb aportacions com aquesta, surten de la foscor persones, discursos i circumstàncies que ens han d'ajudar a configurar una versió més complexa i completa de la història recent de la ciutat i, de retop, de Catalunya i d'Espanya.

Cal agrair molt que la vella amistat i el voluntarisme s'hagin donat la mà amb inquietuds diverses per recuperar Joan Gómez per als seus coetanis i per descobrir-nos-el als que hem arribat després.

El resultat d'aquesta operació és un magma de materials que fan la publicació bastant inclassificable (els editors ja ho avisen d'entrada): evocacions des d'una comprensible nostàlgia, documents inèdits, materials reeditats, articles diversos sobre el barri i la revista que compartien nom, etc. Francament, costa fer una síntesi del

que ofereix el llibre sense repetir-ne l'índex de manera literal, malgrat l'esforç d'agrupar els escrits en tres parts: Joan Gómez, el barri i la revista.

El llibre és, en una paraula, interessant, però no de la mateixa manera ni en el mateix grau en cadascuna de les parts, ni tampoc en les aportacions que hi ha. Al costat de l'interès se n'ha de fer constar el desequilibri.

Obviaré el vessant d'homenatge i de nostàlgia: no veig com podria jutjar-lo de forma equànime, ni per què hauria de fer-ho tractant-se d'afers tan personals. Les tràgiques circumstàncies de la mort de Joan Gómez expliquen perfectament que els qui el varen conèixer conservin l'emoció del record i vulguin "que se sàpiga". Però el cert és que el llibre creix quan parla directament l'homenatjat: les seves cartes i els seus articles, que no necessiten ni gaires defenses ni gaires justificacions, fan les delícies de qui estigui interessat per l'època. Llàstima que no tinguí un plantejament d'obra completa. Tanmateix, pot ser que l'interès que despertí la selecció sigui suficient per induir a fer treballs d'anàlisi i recerca. Si és així, objectiu cobert.

Acompanyen aquesta part breus articles sobre el barri i la revista, fruit més del testimoni i de la reflexió retrospectiva que no pas de la recerca,

però d'això també n'avisava el pròleg. El resultat és un *collage* interessant per al neòfit, perfecte per divulgar entre els massa joves per haver viscut allò de què parla o per fer memòria entre els coetanis. Ara bé, a l'historiador li posen la mel als llavis i prou. Potser ja està bé que sigui així: pot induir més d'un i més de dos a anar a cercar el que li hauria agradat trobar.

El que s'entén malament són dos articles breus de la primera part, reproduïts tots dos del *Diari de Sabadell* i que –per motius diferents– potser hauria valgut la pena de revisar o reescriure a l'hora d'incorporar-los a l'obra. El primer és l'article introductori de Josep Ache. Si bé el periodista, com reconeix el llibre, fou l'impulsor inicial de la recuperació del personatge i això obligava a donar-li un paper en la publicació –perquè se l'havia guanyat–, els editors havien de pensar amb més calma quin havia de ser aquest paper. Sobre tot perquè l'article del *Diari de Sabadell* que es reedita presenta problemes: contradiu en diverses ocasions Joan Gómez i no explica per què... És a dir, li fa dir coses que, quan llegeixes els originals, veus que Joan Gómez no va dir mai. Un exemple. Josep Ache diu que "les festes majors de barri [...] van prendre una volada excepcional a principis dels setanta" (p. 46), i sembla suggerir

que Joan Gómez també opinava això. En canvi, a l'article "Las fiestas y la diversión", de 1970, Joan Gómez afirmava que "*no hace falta ser un lince para observar la poca raigambre de las fiestas que se celebran en el barrio*" (p. 61). Naturalment que Josep Ache pot tenir una percepció diferent de les festes de barri de la que tenia Joan Gómez –hi té tot el dret–, però hauria d'explicar-nos en què es basa i per què utilitza Joan Gómez per contradir-lo: en un homenatge fa lleig. Seria tot un detall, perquè jo, que no hi era –bé, sí, però tenia cinc anys– i no he treballat aquest tema en concret –com suposo que és el cas d'altra gent–, ara no sé a qui m'he de creure ni per què.

Aquesta part del llibre la tanca un article d'Antonio Santamaría, que, d'entrada, se suma a l'homenatge, i deu ser per aquest motiu que també s'ha reproduït. L'autor enalteix l'obra de Gómez i lamenta que quedés tràgicament truncada pel que tenia de promesa de futur. Fins aquí, tot molt correcte. El problema d'aquest article és que acaba d'una forma prou curiosa –i lapidària– que no em resisteixo a transcriure: "*Como ha denunciado en más de una ocasión J. Ache, resulta extraño que el fenómeno inmigratorio y la intensa movilización política y social de la clase obrera de estos años, haya*

sido objeto de tan escasa, por no decir nula, atención por parte de la historiografía local" (p. 91). Efectivament, resultaria "extraño" si fos veritat...

És el problema de voler fer un estat de la qüestió sobre un tema sense tenir més informació que la que apareix als mitjans de comunicació de masses. La historiografia local no són només els llibres que hi ha als aparadors de les llibreries ni els que són ressenyats als diaris, afortunadament. La "historiografia local" que tan poc s'ha ocupat del tema ha produït els següents títols, monogràfics o que aborden el tema de forma parcial o secundària:

Josep Maria BENAUL, Jordi CALVET i Esteve DEU: *Indústria i ciutat. Sabadell, 1800-1980* (Barcelona: Fundació Bosch i Cardellach / Abadia de Montserrat, 1994); Esteve DEU, Jordi CALVET, Martí MARÍN i Joaquim SALA-SANAHUJA: *Sabadell al segle XX* (Vic: Eumo, 2000); Andreu CASTELLS i PEIG: *Sabadell, informe de l'oposició*. Volum VI: *El franquisme i l'oposició sabadellenca, 1939-1976* (Sabadell: Riu-tort, 1975-1983); Xavier DOMÈNECH: *Quan el carrer va deixar de ser seu. Moviment obrer, societat civil i canvi polític. Sabadell (1966-1976)* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002) –la tesina que reproduceix és del 2001–; Jaume FARRÀS i Antoni INGLÉS: *El barri de la Plana del Pintor: Sabadell* (Ajunta-

ment de Sabadell, Serveis Socials, AHS, 1981?]; Jaume FARRÀS i Antoni INGLÉS: *El barri dels Merinals-Arrahona: Sabadell* (AHS, 1981); Jaume FARRÀS i Antoni INGLÉS: *La Clota* (AHS, 1981); Jaume FARRÀS i Antoni INGLÉS: *Polígon Espronceda: Sabadell* (Ajuntament de Sabadell, Serveis Socials, AHS, 1981); Jaume FARRÀS i Antoni INGLÉS: *El barri dels Termes: Informe sociològic sobre els equipaments urbans* (Ajuntament de Sabadell, Serveis Socials, AHS, 1981); Jaume FARRÀS i Antoni INGLÉS: *De la mort d'un bosc a la naixença d'un barri: Els Merinals*, 2 vol. (Biblioteca de la Caixa d'Estalvis de Sabadell (BCES), 1982?); Jaume FARRÀS: *Sabadell i els seus barris: aproximació a l'expansió urbana de la ciutat* (AHS, 1984); Ricard MARTÍNEZ MUNTADA: *El moviment veïnal a l'àrea metropolitana de Barcelona durant el tardofranquisme i la transició. El cas de Sabadell, 1966-1976* (Memòria de doctorat. Universitat Pompeu Fabra, 1999); Ricard MARTÍNEZ MUNTADA: "El moviment veïnal a Sabadell durant el tardofranquisme, 1966-1976: *Todos los barrios unidos para conseguir sus derechos*", *Arraona*, 24, 25 (2001); Pilar PORCEL: *Vint anys d'assistents socials al Vallès Occidental* (Terrassa: Editora Pedagògica, 1980); Pilar PORCEL: *De les arrels a la maduresa. El caminar dels treballadors socials pel Vallès Occidental* (Santa Eulàlia de Ronçana:

Col·legi Oficial de Diplomats en Treball Social i Assistents Socials de Catalunya, 2000); *Naixement i creixement dels barris perifèrics a les ciutats industrials de Catalunya. Història viva de Torrore, Sabadell* (Memòria de doctorat. UAB, 1989); Angelina PUIG VALLS: *De Pedro Martínez a Sabadell: l'emigració, una realitat no exclusivament econòmica, 1920-1975* (Tesi doctoral. UAB, 1991); Martín RODRIGO: *Els moviments socials a Sabadell (1965-1979)* (Inèdit. BCES, 1994); Andreu SEGURA i Francesc VILCHES: *Historia de los barrios de la zona norte: Ca N'Oriac, La Planada, El Torrente, Can Deu, Sant Julià* (Inèdit. AHS, 1986); Maria Carme VALLS: *L'oposició a Sabadell a partir de la revista "Can Oriach" (1966-1977)* (Tesi de llicenciatura. UAB, 1983).

Aquesta llista –que podria ser més llarga si féssim un buidatge de comunicacions en congressos sobre el franquisme i la transició, als quals assisteixo habitualment– és tan fàcil d'elaborar com fer l'operació adequada de consulta de la base de dades bibliogràfica d'història de Catalunya (<http://www.diba.es/fonshl/fonshl.htm>) des de qualsevol ordinador connectat a Internet.

Resulta feridor que les afirmacions de Santamaría es facin en el mateix llibre en què escriu Carme Valls, una de les pioneres en aquest camp amb la

seva tesina del 1983. Lògicament, el nombre elevat d'inèdits de la llista dificulta que el públic els conegui, però és injust que els autors siguin acusats de no treballar-hi quan l'únic que ha passat és que no han pogut publicar o bé ho han fet sense una promoció suficient. I és aquesta situació d'abandonament relatiu de la divulgació de la recerca el que em dona peu a completar aquesta ressenya amb una reflexió més general.

La recuperació de la memòria del franquisme i de la transició política que hi va posar final ha esdevingut en els darrers anys un dels centres d'atenció preferents tant per part dels àmbits de la recerca com dels de la divulgació. Investigadors, escriptors, periodistes, professors de secundària i un llarg etcètera que arriba fins a un públic de dimensions creixents, han compartit (i comparteixen encara) la inquietud per aquest llarg i traumàtic període de la història recent.

Aquesta irrupció és sovint presentada com un procés que ens ha de portar de la ignorància, el buit i la desmemòria al coneixement, la plenitud i l'assumpció d'un passat ocult, davant de la renúncia de l'acadèmia a fer el paper que li pertoca. L'enfocament és parcialment errat. Una simple ullada als repertoris bibliogràfics disponibles

sobre el període franquista –com el que figura més amunt– ens mostra un panorama molt menys negre del que ha estat el treball de recerca acadèmic o *amateur*. Ullada que, en canvi, donaria la raó a aquest plantejament pel que fa a la transició, encara a les beceroles.

¿Per què, doncs, aquesta percepció generalitzada que un suposat "pacte de silenci" ens ha estat robant "la nostra història" com a comunitat? Aquí se sumen diversos factors. Per motius polítics obvis, fins a la transició no es va poder fer història del franquisme des de l'interior d'Espanya i, per tant, diverses generacions de resistents acumulen dècades de silencis esperant un accés definitiu a la paraula. Els resultats necessàriament lents d'aquesta recerca tot just avui s'acosten al gran públic o, almenys, a un públic més ampli. Ha existit un divorci efectiu entre investigadors i públic que ha propiciat una sensació irreal d'oblit.

Mentre uns recordaven perfectament el franquisme en privat i d'altres el reconstruïen en la historiografia, ningú amb responsabilitats polítiques no fomentava que tot això es posés de manifest en l'espai públic. Perquè el que de debò hi ha hagut és un desinterès des de la vida política oficial per l'avaluació del període franquista, amb lloables excepcions. Un desinterès més

gran com més amunt ens enfilem en l'escala institucional. Aquesta ha estat la part real del "pacte de silenci". No hi ha hagut gaire cosa més que un "oportú silenci" sobre una "memòria incòmoda", incòmoda sobretot per als franquistes, exfranquistes i companys de viatge.

Curiosament, bona part de l'anti-franquisme, sobretot del que va aconseguir instal·lar-se en el poder als anys vuitanta, ha mostrat una perillosa tendència a fer de la síndrome d'Estocolm un senyal d'identitat positiu. Només des d'aquesta perspectiva es pot entendre que part de l'antifranquisme s'hagi traït a ell mateix en benefici dels postfranquistes. S'ha confós memòria amb venjança. Es podia renunciar a la venjança o qualsevol forma legal de "passar comptes", com a gest de magnanimitat positiva –tot i que la cosa no va ser així de simple–, però la memòria resistent no es podia tancar de nou en el silenci quan la desmemòria franquista havia estat el discurs oficial tant de temps.

Lògicament, la transició encara ha estat molt més víctima d'aquest procés: no hi ha hagut voluntat política d'explicar-la, sinó de legitimar-la com la millor de les transicions possibles. Amb les coses així, i essent com és la recerca un procés lent, allò que va pas-

sar fa vint, trenta anys no està encara prou ben reflectit en els llibres d'història. I, tanmateix, no s'hauria d'exagerar, perquè això passa a tot arreu: als llibres d'història dels Estats Units, per exemple, el període Nixon encara no s'afronta satisfactòriament; ni tampoc el període Breznev als de la desapareguda Unió Soviètica.

En aquest marc han florit, i continuen florint, els testimonis autobiogràfics i dialogats que busquen transmetre aquesta memòria silenciada al gran públic. Tot sovint es tracta d'aportacions estimables, perquè la historiografia es construeix dia a dia i les dades noves permeten fer quadres més complets. Però, malauradament, també ens trobem amb impostures d'objectius merament comercials –recuperem la memòria ara que ven–, amb banalitats que pretenen fer-nos descobrir la Mediterrània –com ara que hi ha postfranquistes en el govern i les institucions, o que la desaparició del franquisme no ha comportat la del capitalisme, per exemple–, amb presentacions testimonials benintencionades que repeteixen com si fossin descobriments mites completament superats per la recerca –el fals "milió de morts" de la guerra, l'intent que no va existir de desindustrialitzar Catalunya, etc.– i, darrerament, amb obres malin-

tencionades que recuperen tòpics franquistes com si fossin revelacions genials –la tramposa i generosament divulgada obra sobre "els mites de la guerra civil" de Pío Moa, un fals historiador que ha passat del GRAPO a l'òrbita del PP i ens en vol fer pagar a tots les conseqüències.

Parlar del passat, analitzar-lo i actualitzar-lo permanentment és imprescindible. Com també són imprescindibles les noves aportacions des de la recerca i des de la memòria, totes necessàriament subjectes a la crítica. Però cal estar a l'aguait, perquè, darrere d'un nombre creixent de preteses revelacions, en realitat hi ha deformacions, ocultacions i fins i tot alguna cerimònia de la confusió magníficament orquestrada.

Sortosament, *En memòria de Joan Gómez* –crítiques al marge– pertany al gènere de les bones intencions i millors propòsits.

Martí Marín i Corbera

Lluís Barbé,

Literatura i economia: la història d'un amor impossible?,

Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, 2003, 31 p. (Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach; 94)

El quadern d'arxiu *Literatura i Economia: La història d'un amor impossible?* correspon a la ponència presentada pel professor Lluís Barbé a la sessió plenària del dia 19 de febrer del 2003.

A la sala de la Fundació hi havia, com és habitual, un públic culte àvid de saber més coses i de sentir-les explicar amb art. Es tractava d'una sessió d'economia, i l'economia ens ha ensenyat que hi ha béns l'abundància dels quals provoca una saturació del seu consum i, per tant, una disminució del seu valor, i uns altres béns que provoquen addicció i que es valoren i es desitgen més a mesura que hi estem més exposats. És el que passa amb el consum de béns culturals. Penso que és bo de remarcar que una conferència sobre temes econòmics s'inscriu plenament en el consum i gaudi de cultura. És clar que l'economia no es presentava sola, sinó que venia acompanyada per la literatura. Però és que, com veurem, la tesi presentada va ser precisament que no és bo deixar l'economia sola.

El títol de la ponència, amb un interrogant, suggereix la probabilitat (un concepte estimat per l'autor) que la resposta sigui positiva; o potser que el que se'n dirà és que en la història de la relació entre la literatura i l'economia hi ha hagut moments en què l'amor ha estat possible i que això obre l'esperança que ho torni a ser.

Lluís Barbé és un economista que fa molts anys que és professor, però és important recordar que durant la seva vida professional ha estat també més coses. En les seves activitats ha sumat al seu ofici acadèmic, que consisteix a plantejar i resoldre problemes teòrics, el plantejament i la resolució de problemes pràctics. És molt possible que això el faci ser "humà, encara que sigui economista", parafrasejant el títol de l'article de D. McCloskey que trobareu citat al final de la ponència.

Plantejar-se quines són les relacions entre literatura i economia des de la perspectiva d'un professor d'economia és una declaració de principis i una provocació intel·lectual: els economistes necessitem la literatura, com també necessitem altres disciplines, si volem ser economistes eficaços. L'afirmació implícita i explícita en l'explicació de Lluís Barbé no és compartida per la majoria d'economistes convencionals, però els qui ho creiem, ho creiem fermament.

La literatura forma part del mètode, és a dir del camí per on hem de caminar per satisfer la voluntat de comprendre els aspectes econòmics de la vida en societat i també per fer-nos capaços d'explicar d'una manera intel·ligible allò que hem entès. Per això Barbé ens recorda que els primers economistes, els que al final del segle XVIII s'adreçaven als governants i al públic il·lustrat, eren "escriptors". Aleshores era quan el saber econòmic combinava les lleis econòmiques amb la filosofia moral.

Per avançar en el coneixement econòmic, ens diu l'autor, cal la combinació sàvia i prudent de la retòrica, que és l'art de persuadir basant-se en l'argumentació, amb la lògica, que, centrant-se en les demostracions, arriba a formular lleis econòmiques.

És la proposta de la ponència, feta amb l'autoritat d'un economista que va començar a treballar molt sòlidament amb les eines que aporta la matemàtica, que ha estat professor d'econometria, però que no ha permès que "les matemàtiques se l'emportin i li facin perdre de vista els fets de debò de l'economia" (vegeu la cita de Marshall, el gran economista britànic que va viure entre 1842 i 1924, a la pàgina 19).

El tema de la ponència ha estat objecte directe i indirecte d'estudi per

part de Lluís Barbé durant els darrers anys. Això li permet il·lustrar la seva explicació amb el que va descobrir durant la recerca que va fer sobre la família Edgeworth i que va culminar en la novel·la "Retrat de família sobre fons de trèvols" (Edicions 62, 2001). Els membres destacats i més coneguts de la família són una novel·lista i un economista. Al llibre publicat, Maria Edgeworth, la novel·lista, és protagonista i Barbé remarca especialment les seves relacions amb diferents científics, entre els quals economistes com David Ricardo (1772-1823).

La recerca de Barbé continua. En la sessió de la Fundació Bosch i Cardellach ens ajudava a trobar el "raonament econòmic" i/o la "informació econòmica" que és ben present en la literatura de G. B. Shaw i en la de D. H. Lawrence.

Sentint la conferència o ara llegint la ponència adquirim unes indicacions, rebem uns estímuls per dur a la pràctica una trobada entre la literatura i l'economia. Per fer possible la història de l'amor entre ambdues.

Muriel Casals i Couturier
Professora d'Economia a la UAB

Singulars propis. Artistes sabadellencs contemporanis,

Sabadell: Museu d'Art de Sabadell, Fundació Banc Sabadell, Fundació Caixa de Sabadell, Generalitat de Catalunya, 2001-2003.

Amb els ulls clucs de vegades encara sento les dotze campanades del Cap d'Any del 2000, l'esperat canvi de segle, un moment màgic en què el segle xx passava a mans de la història. Un segle convulsionat per les guerres mundials, per canvis socials i econòmics profunds, per la socialització de la tecnologia, de la comunicació, pel naixement de les diverses avantguardes artístiques –futurisme, expressionisme, dadaisme, surrealisme...–, que configuraran la història de l'art modern. Ara, quan han passat quasi tres anys del segle xxi, el món ha esdevingut més petit, més proper, més global, ara un fet local es pot convertir fàcilment en universal. Avui un procés creatiu o productiu arriba a l'altra punta del planeta gràcies a la comunicació, a la difusió, a les xarxes de distribució. Una obra creada per un artista al seu estudi, de qualsevol carrer de Sabadell, es pot veure i pot interessar, en poc temps, a milers de quilòmetres. Una pintura o una escultura realitzada a Sabadell llueix en aquests moments en un des-

patx de Tòquio o en un menjador de San Francisco o en una col·lecció de Madrid. L'art que es fa a Sabadell interessa a molta gent, només cal que el coneguin, que els arribi, que el sentin. Per això el cicle iniciat el 2001 pel Museu d'Art de Sabadell amb el nom de "Singulars propis. Artistes sabadellencs contemporanis" adquireix una importància cabdal, transcendental.

Per primera vegada, i amb una selecció inicial arriscada, podem veure en una exposició i en una publicació el conjunt de l'obra d'artistes sabadellencs nascuts al segle passat, amb una llarga trajectòria d'exposicions nacionals i internacionals, que avui dia continuen treballant i lluitant per tenir presència en el mercat de l'art, en les fires, en les galeries, en els museus, en les col·leccions, en els mitjans de comunicació. L'exposició serveix per veure l'obra real, per gaudir-ne en tots els sentits; el catàleg, per col·leccionar-lo, per ensenyar-lo, per enviar-lo. En aquest cicle col·laboren, també per primera vegada, amb el Museu d'Art de Sabadell, la Fundació Banc Sabadell, la Fundació Caixa Sabadell i la Direcció General de Promoció Cultural de la Generalitat de Catalunya.

Antoni Marquès, escultor nascut a Sabadell l'any 1956, va ser el primer a obrir el cicle el desembre de 2001, amb

una exposició de les seves escultures i dibuixos realitzats del 1983 al 2001. De Marquès, Teresa Blanch –comissària de l'exposició– ens explica el següent en el catàleg: “Tot el seu procés artístic es basa en dos puntals aparentment contraris, una vocació d'ordenació extrema acompanyada d'una espècie d'excèntricitat titànica”. Ordenat i excèntric, Marquès treballa cada dia al seu taller del carrer de Covadonga envoltat d'eines, ferros, maquetes, motlles, buscant, investigant, lluitant per trobar el camí més curt que va de la idea a la realitat, de l'esbós a la resina. Des del 1980, que va fer la primera exposició individual a Belles Arts, no ha parat d'evolucionar: ferro, acer, bronze, fusta, resina... són els materials que han donat forma a les seves obres. El 1988 Antoni Marquès participa per primera vegada a ARCO, una de les fires més importants i de més difusió dins l'art contemporani, i des de llavors les seves escultures s'han pogut veure regularment a les galeries més importants de Barcelona i Madrid. A més del text de la comissària de l'exposició, Teresa Blanch, en el catàleg hi trobem textos de Kevin Power i Luis Casado.

La segona exposició la va protagonitzar Lluís Clapés Flaqué, ceramista nascut a Sabadell l'any 1945. En l'exposició –inaugurada el 3 de setembre de

2002– i en el catàleg, Clapés ens ensenya una mostra de les ceràmiques que ha fet en els darrers 30 anys –del 1970 al 2001–: gerros, plats, murals, escultures, sempre exhibint un excepcional domini de la tècnica, com ens ho explica Fina Duran en el catàleg: “Ja no es tracta de l'obra d'arrels artesanes que ha creuat el llinar de l'obra artística, són obres plenament artístiques que saben utilitzar amb saviesa la profunditat d'una tècnica artesana”. Una tècnica que al llarg de la història de l'art ha tingut diferents valoracions, com explica –també en el catàleg– Josep Corredor-Matheos: “La ceràmica ha estat una de les arts que més s'han revaloritzat al segle xx, i ha passat de ser considerada una activitat decorativa o funcional a una altra en què és possible la més lliure creativitat. És clar que, contradictòriament, el col·leccionisme, i molt sovint les institucions, no li han donat el suport desitjable”. Clapés, però, sempre ha treballat al marge de les valoracions, de les crítiques, de les tendències, només s'ha guiat per la passió, pel plaer de la recerca. Destaquem també la relació i la col·laboració que ha tingut amb altres artistes, que gràcies a ell han descobert un nou llenguatge i una nova tècnica: Josep Madaula, Francesc Bordas, Agustí Puig, Isidre Manils, Pep

Sallés, Alfons Borrell, Miquel Forrellad i Ramiro Fernández. En el catàleg també hi col·laboren Antoni Clapés i Carles Hac-Mor.

La tercera, i fins ara, l'última exposició, “Oriol Vilapuig. Bianco vol ser Augusto”, la podem veure al Museu d'Art fins el 7 de desembre d'enguany. Oriol Vilapuig és un pintor jove (Sabadell, 1964), però amb una trajectòria ferma i a la vegada arriscada, atrevida. Ara tenim una bona oportunitat per veure i descobrir les seves pintures i dibuixos dels darrers deu anys. El catàleg, amb textos d'Helena Tatay –comissària de l'exposició–, Mim Juncà i una conversa entre Curro González i Oriol Vilapuig, ens permet conèixer una mica més l'Oriol i endinsar-nos en el seu món. Així descobrim que “Bianco vol ser Augusto”, a més del títol de l'exposició, és també el títol d'un quadre, un quadre amb un pallasso blanc, Bianco, que personifica l'elegància, la ironia, l'autoritat i la serietat, i Augusto, el seu contrapunt, el pallasso beneït i ingenu, que tot li surt malament. “Bianco i Augusto –diu Helena Tatay– no són sinó dos pols, dues postures, dos models culturals ancorats a la nostra infància”. En la conversa amb Curro González, l'Oriol es confessa: “Moltes vegades, veient la meua obra, tinc la sensació que faig un camí de dins cap

enfora; que des de dins trec alguna cosa que estava amagada al meu interior, ja sigui obsessions, ideals...”.

Esperem que “Singulars propis. Artistes sabadellencs contemporanis” duri molts i molts anys, ja que a Sabadell tenim molts bons artistes, artistes que treballen amb la dificultat de donar a conèixer la seva obra, de ser reconeguts a casa, i aquest cicle esdevé una eina excepcional, una oportunitat única, i és que segurament, mai un segle no havia començat tan bé per a l'art sabadellenc.

Fidel Balaguer i Roca